

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta

UNIVERZITA HRADEC KRÁLOVÉ

Pedagogická fakulta

Katedra sociální pedagogiky

**Faktory zvládnutí samostatného života po odchodu
z dětského domova**

Diplomová práce

Autor práce: Bc. Vladimíra Jarkovská
Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor: Sociální pedagogika
Vedoucí práce: Mgr. Stašová Leona, Ph.D.
Oponent práce: doc. PhDr. Jiří Semrád, CSc.

Zadání diplomové práce

Autor:	Vladimíra Jarkovská
Studium:	P20K0022
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Název diplomové práce:	Faktory zvládnání samostatného života po odchodu z dětského domova
Název diplomové práce AJ:	Necessary factors requierd, to support independent living,post juvenile care home residence

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Cílem diplomové práce je popsat subjektivní vnímání vlastní situace bývalých klientů z dětských domovů, kteří po dosažení dospělosti opouštějí dětský domov. Práce je složená ze dvou částí. V teoretické části se věnuje specifikům výchovy v dětském domově obecně s přihlédnutím k platné legislativě a změnám, ke kterým aktuálně dochází při plánované deinstitucionalizaci těchto zařízení, a dále popisuje vybrané zařízení z hlediska jeho polohy, způsobu vedení a fungování. Všímá si též aspektů osobnosti vychovatele či vlivu biologické rodiny klientů dětského domova.

V empirické části představuje kvalitativní výzkumné šetření realizované formou výzkumného rozhovoru s bývalými klienty dětského domova a prostřednictvím analýzy jejich příběhů. V závěru práce vyhodnocuje získané informace a hledá způsoby a možnosti další praktické pomoci odcházejícím klientům k překonání jejich složité situace.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Leona Stašová, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Jiří Semrád, CSc.

Datum zadání závěrečné práce: 13.1.2021

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená práce je mým původním dílem, které jsem vypracovala sama. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

V Hradci Králové dne

Jméno a příjmení.....

Poděkování

Děkuji všem, kteří mi byli nápomocni při zpracování této práce. Zvláště bych pak chtěla poděkovat Mgr. Leoně Stašové, Ph.D. za odborné vedení, za pomoc a rady při zpracování práce.

Anotace

JARKOVSKÁ, Vladimíra, *Faktory zvládnutí samostatného života po odchodu z dětského domova*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec králové, 2022. str. ?
Diplomová práce

Cílem diplomové práce je popsat subjektivní vnímání vlastní situace bývalých klientů z dětských domovů, kteří po dosažení dospělosti opouštějí dětský domov. Práce je složená ze dvou částí. V teoretické části se věnuje specifikům výchovy v dětském domově obecně s přihlédnutím k platné legislativě a změnám, ke kterým aktuálně dochází při plánované deinstitucionalizaci těchto zařízení, a dále popisuje vybrané zařízení z hlediska jeho polohy, způsobu vedení a fungování. Všímá si též aspektů osobnosti vychovatele či vlivu biologické rodiny klientů dětského domova.

V empirické části představuje kvalitativní výzkumné šetření realizované formou výzkumného rozhovoru s bývalými klienty dětského domova a prostřednictvím analýzy jejich příběhů. V závěru práce vyhodnocuje získané informace a hledá způsoby a možnosti další praktické pomoci odcházejícím klientům k překonání jejich složité situace.

Klíčová slova: *dětský domov, rodina, vychovatel*

Annotation

JARKOVSKÁ, Vladimíra, *Necessary factors required, to support independent living, post juvenile care home residence*

The aim of the diploma thesis is to describe the subjective perception of the own situation of former clients from children's homes who leave the children's home after reaching adulthood. The work consists of two parts. In the theoretical part, it deals with the specifics of education in a children's home in general, taking into account the applicable legislation and the changes that are currently occurring during the planned deinstitutionalization of these facilities, and further describes the selected facility in terms of its location, management and functioning. It also notices aspects of the educator's personality or the influence of the biological family of the children's home clients.

In the empirical part, it presents a qualitative research investigation carried out in the form of a research interview with former clients of the children's home and through the analysis of their stories. At the end of the work, it evaluates the information obtained and looks for ways and possibilities of further practical help for departing clients to overcome their difficult situation.

Keywords: *children's home, family, educator*

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, disertačními a habilitačními pracemi na UHK).

V Hradci Králové dne

Jméno a příjmení.....

Obsah

Úvod.....	10
1 Charakteristika ústavní výchovy cílových skupin.....	12
1.1 Diagnostický ústav.....	14
1.2 Dětské domovy	15
1.3 Dětský domov se školou.....	16
1.4 Výchovný ústav	17
1.5 Náhradní rodinná péče.....	19
2 Dopady institucionální výchovy na dítě.....	21
2.1 Socializace dětí z dětského domova	22
2.2 Citová deprivace	24
3 Přechod do samostatného života	26
3.1 Role sociálních pracovníků.....	28
3.1.1 Sociální pracovník dětského domova	28
3.1.2 Sociálně-právní ochrana dítěte v České republice-státní úředník.....	29
3.2 Role klíčových vychovatelů	30
3.3 Rodina a její vliv – funkce rodiny	32
3.4 Dysfunkční rodina	34
3.5 Organizace a služby pomáhající dětem při odchodu z ústavní výchovy	36
4 Dětský domov Sedloňov	38
5 Výzkumná část	40
5.1. Výzkumné otázky	40
5.2 Metoda výzkumného šetření.....	41
5.3. Cílová skupina	42
5.4 Metoda vyhodnocování dat.....	43
6 Rozhovory	45
7 Výstupy	49
7.1. Analýza výsledků výzkumného šetření	49
7.1.1 Rodina nefunguje	49
7.1.2 Vztah k dětskému domovu.....	50
7.1.3 Odchod z dětského domova byl vždy traumatizující	52
7.2 Odpovědi na výzkumné otázky	52
7.2.1 Jsou děti dostatečně připraveny na odchod z DD?	52
7.2.2 Kdo pomáhá dětem s jejich orientací v nové životní etapě?.....	53
7.2.3 Co je nejtěžší při odchodu z DD?	54

8 Návrh opatření	56
Závěr.....	57
Literatura	58
Legislativa	61
Webové stránky	61
Seznam příloh.....	64
Příloha A – základní otázky k rozhovoru	65
Příloha B – ukázka rozhovoru	66

Úvod

Nesčetná výzkumná šetření na téma odchodu dětí z ústavu do samostatného života jsou prováděna jako součásti mnoha diplomových a bakalářských prací. Těmto tématům se věnovala například Koplová (2021), Houfková (2016), Jehličková (2019), Stoupalová (2021) a další. Já jsem si zvolila toto téma proto, že jsem pracovala jako vychovatelka v dětském domově, a několik odchodů jsem si s dětmi osobně prožila. Subjektivně zde mohu zcela otevřeně podotknout, že ani pro mne, tehdy klíčovou vychovatelku, nebyl žádný odchod klienta jednoduchý, neboť citové pouto pochopitelně vzniklo oboustranně, a já dodnes, ačkoliv v zařízení již nějakou dobu nepůsobím, jsem s mnohými ve stálém přátelském kontaktu.

Problematika dětských domovů je stále aktuální ve všech rovinách. Společnost se právem ptá, jestli klienti v zařízeních umístění mají dostatečnou péči, patřičné možnosti k rozvoji osobností a talentů, a hlavně jestli z dětských domovů odcházejí dospělí soběstační jedinci, schopní samostatného plnohodnotného života.

Cílem diplomové práce je popsat subjektivní vnímání vlastní situace bývalých klientů z dětských domovů, kteří po dosažení dospělosti opouštějí dané zařízení. Práce je složená ze dvou částí. V teoretické se věnuje specifikům výchovy v dětském domově obecně, s přihlédnutím k platné legislativě a změnám, ke kterým aktuálně dochází při plánované deinstitucionalizaci těchto zařízení, a dále popisuje vybrané zařízení z hlediska jeho polohy, způsobu vedení a fungování. Všímá si též aspektů osobnosti vychovatele či vlivu biologické rodiny klientů dětského domova. Empirická část představuje kvalitativní výzkumné šetření realizované formou výzkumného rozhovoru s bývalými klienty dětského domova a prostřednictvím analýzy jejich příběhů. V závěru práce vyhodnocuje získané informace a hledá způsoby a možnosti další praktické pomoci odcházejícím klientům k překonání jejich složité situace. Tomuto tématu se věnuji z důvodu, že jsem pracovala v letech 2014 až 2020 jako vychovatelka v dětském domově. I mě se týkaly odchody některých klientů a osobně jsem si to s nimi prožila. Vždy to bylo pro nás všechny zúčastněné velice emotivní. Nadále jsem s mnohými v kontaktu.

Základní příprava na odchod z ústavního zařízení je vymezena zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších

předpisů, a je závazná pro všechny dětské domovy v ČR. Jedná se o jednorázovou finanční pomoc a poradenskou činnost spojenou se zajištěním bydlení a zaměstnání.

Také toto téma je velice úzce spojené se sociální pedagogikou. Sociální pedagog by měl být empatický, měl by umět naslouchat a děti by měly mít v něho důvěru. Pomáhání je na prvním místě a děti, které odcházejí z dětského domova, potřebují pomoci mnoho. Sociální pedagogika jako taková se ale samozřejmě nevěnuje pouze pomáhání jako takovému, ale je speciální pedagogickou disciplínou vymezující pojmy, metody, a v neposlední řadě určující pedagogické postupy aplikovatelné na klienty v péči sociálních pedagogů.

1 Charakteristika ústavní výchovy cílových skupin

Ne všichni mají v životě to štěstí, že jim bylo dopřáno bezstarostné dětství v úplně milující rodině. Mnoho dětí má rodiče rozvedené, potýká se buď se střídavou péčí, nebo s péčí jednoho z biologických rodičů a občasnými návštěvami toho druhého. I to je však stále v porovnání s dětmi, kterým byla z jakéhokoliv důvodu nařízena ústavní péče, ta lepší varianta. Ústavní výchovou se zabývá Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a zahrnuje tato zařízení:

- a) diagnostický ústav
- b) dětský domov
- c) dětský domov se školou
- d) výchovný ústav

Janský nám představuje jednotlivá zařízení v několika skupinách, a to: diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy a střediska výchovné péče. Ve většině případech se jedná zejména o zařízení, která zřizuje stát. Ta pak dávají dětem, na základě rozhodnutí soudu nebo na základě žádosti osob odpovědných za výchovu, souhrnnou péči. Péče je poskytována dětem zpravidla od 3 do 18 let, v některých případech i do 26 let. Všechny výše jmenované instituce jsou ustanoveny dle zákona č. 109/2002 Sb.

Náhradní rodinnou péči zajišťují také instituce osvojení, poručenství, pěstounskou péči a péči jiné fyzické osoby než rodiče.

Základní smysl ústavní péče je ochrana a pomoc všem potřebným klientům. Těm je zpravidla ústavní péče soudem nařízena ze dvou základních důvodů. Prvním z nich je skutečnost, že tyto děti nemají patřičnou, mnohdy ani alespoň dostačující, péči od rodičů. Druhou skupinou jsou ti mladiství, kteří sami svým chováním ohrožují okolí, a rodina tuto situaci nezvládá řešit. Klienti zařízení, poskytujících ústavní péči, jsou ve velké většině děti mající závažné poruchy chování, nebo takové, o které se rodiče málo zajímali. Pocházejí z rodin chudých i bohatých, mohou strávit v ústavní péči jen krátký čas, nebo

zde pobývají dlouhodobě. V mnoha případech jsou situace v rodinách natolik složité, že se tyto důvody různě prolínají.

Podle Halířové a Sychrové mohou být různé důvody pro ústavní péči. Mnohdy jde například o úmrtí rodičů nebo jednoho z nich, jindy o neschopnost rodičů pečovat o dítě, často děti strádají z důvodu nemoci rodičů, uvěznění, v mnohých případech přicházejí i z důvodu chudoby. Je možné se setkat s úplným opuštěním dítěte rodiči ihned po jeho narození, nebo lze odebrat dítě z důvodu ohrožení v rodinném prostředí týráním, zneužíváním. Přibývá také případů opuštění domova z vlastní vůle dítěte nebo, bohužel, i delikvence dítěte. (Halířová, Sychrová, 2014) A podle Krause mají výchovná zařízení několik funkcí: socializační, výchovnou, pečovatelskou, poradenskou, rekreační, profesionalizační a selektivní. Samozřejmě každé zařízení mají tyto funkce v různých prioritách. (Kraus, 2008)

V roce 2021/22 bylo celkem v ústavní výchově 6 234 dětí, které byly zařazeny v 203 zařízeních. Viz tabulka č.1.

Školní rok	Počet zařízení celkem	Počet dětí a mládeže celkem	v tom												
			dětské domovy			dětské domovy se školou			výchovné ústavy			diagnostické ústavy			
			počet zařízení	lůžková kapacita	počet dětí a mládeže	počet zařízení	lůžková kapacita	počet dětí a mládeže	počet zařízení	lůžková kapacita	počet dětí a mládeže	počet zařízení	lůžková kapacita	počet dětí a mládeže	
2011/12	227	7 150	149	5 162	4 451	31	1 074	761	33	1 439	1 395	14	589	543	
2012/13	220	6 941	147	5 086	4 442	30	1 070	713	29	1 311	1 269	14	576	517	
2013/14	219	6 549	146	5 056	4 253	30	1 067	697	29	1 297	1 146	14	546	453	
2014/15	214	6 495	144	5 004	4 314	29	1 039	679	28	1 307	1 081	13	503	421	
2015/16	213	6 482	144	4 987	4 260	28	959	741	28	1 237	1 089	13	504	392	
2016/17	211	6 500	143	4 998	4 270	28	906	730	27	1 168	1 096	13	478	404	
2017/18	209	6 345	142	4 987	4 262	28	919	696	26	1 118	1 004	13	478	383	
2018/19	204	6 394	138	4 964	4 248	28	958	759	25	1 096	993	13	478	394	
2019/20	203	6 553	137	4 923	4 345	28	984	805	25	1 063	1 012	13	468	391	
2020/21	203	6 446	137	4 903	4 303	28	970	740	25	1 061	1 035	13	468	368	
2021/22	203	6 234	138	4 917	4 247	28	995	699	25	1 066	923	12	443	365	
Meziroční změna (20/21–21/22)	abs.	0	-212	1	14	-56	0	25	-41	0	5	-112	-1	-25	-3
	v %	0,0%	-3,3%	0,7%	0,3%	-1,3%	0,0%	2,6%	-5,5%	0,0%	0,5%	-10,8%	-7,7%	-5,3%	-0,8%
Změna za 5 let (16/17–21/22)	abs.	-8	-266	-5	-81	-23	0	89	-31	-2	-102	-173	-1	-35	-39
	v %	-3,8%	-4,1%	-3,5%	-1,6%	-0,5%	0,0%	9,8%	-4,2%	-7,4%	-8,7%	-15,8%	-7,7%	-7,3%	-9,7%
Změna za 10 let (11/12–21/22)	abs.	-24	-916	-11	-245	-204	-3	-79	-62	-8	-373	-472	-2	-146	-178
	v %	-10,6%	-12,8%	-7,4%	-4,7%	-4,6%	-9,7%	-7,4%	-8,1%	-24,2%	-25,9%	-33,8%	-14,3%	-24,8%	-32,8%

Tabulka č.1 Počet dětí umístěných v ústavní výchově 2011-2022 (<https://www.czso.cz/csu/czso/analyticka-cast>)

1.1 Diagnostický ústav

Dětský diagnostický ústav je zařízení, které vyšetřuje mladistvé klienty ve věkovém rozmezí minimálně 3 roky až po ukončení povinné školní docházky komplexně z hlediska psychologického a pedagogického. Děti jsou zde umisťovány na základě rozhodnutí soudu o nařízení ústavní nebo ochranné výchovy, na základě předběžného opatření soudu, a například pro umístění do Střediska výchovné péče platí, že o umístění dětí požádali prostřednictvím příslušných orgánů samotní zákonní zástupci. Pobyt se pak realizuje zhruba po dobu dvou měsíců, nebo do doby, kdy proběhne soudní řízení, které ho zruší či změní. Diagnostický ústav může nabízet ambulantní nebo pobytové služby. Do DDÚ se přicházejí děti s různými problémy. Mohou mít různé problémy v chování či prožívání, mohou být týrané, zneužívané, mentálně retardované, opuštěné nebo naopak, intelektově nadané, které jsou v krizi z rozvodu rodičů, nebo v krizi pubertální. Děti, které žijí s rodinou na hranici chudoby ale i s velmi dobrým hmotným zajištěním. V DDÚ pracují kvalifikovaní pracovníci s terapeutickým zaměřením i speciálně-pedagogickou kvalifikací. Také zde pracují etopedi a psychologové. Pobyt v diagnostickém ústavu má za cíl provést kvalitní diagnostiku, poskytnout první sociální pomoc a snažit se změnit jejich chování či prožívání, aby se dítě mohlo vrátit zpět do rodiny, pokud je to v jeho nejlepším zájmu. Prioritou je kontakt i spolupráce s rodinou a společné hledání řešení k nápravě. (<http://www.ddu-hk.cz/kdo-jsme>)

V případě přijetí dítěte do DDÚ je třeba doložit potřebné dokumenty, kterými jsou rodný list, osobní list, občanský průkaz, poslední školní vysvědčení, průkaz zdravotní pojišťovny, očkovací průkaz a lékařský posudek o aktuálním stavu dítěte, ne starší než 3 dny. Při umisťování dítěte do dalších zařízení se dbá, aby bylo co nejbližší svého bydliště, pokud tím nebude ohrožen mravní vývoj dítěte.

„Diagnostický ústav na základě výsledků diagnostických, vzdělávacích, terapeutických, výchovných a sociálních činností, které jsou součástí komplexního vyšetření, zpracovává komplexní diagnostickou zprávu s návrhem specifických výchovných a vzdělávacích potřeb podle § 2 odst. 10, stanovených v zájmu rozvoje osobnosti (dále jen "program rozvoje osobnosti"). Diagnostický ústav písemně sděluje příslušným orgánům sociálně-právní ochrany dětí na základě komplexní zprávy nebo na základě poznatků zařízení údaje o dětech vhodných k osvojení nebo ke svěření do pěstounské péče.“ (<https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>)

Pavel Janský popisuje důležitou roli v systému díky spolupráci v zájmu ohrožených dětí s orgány sociálně právní ochrany dítěte, a také poskytnutí metodické a odborné pomoci školským zařízení ve své spádové oblasti. Diagnostické ústavy po přijetí dětí, zpravidla během dvou měsíců pobytu, zpracují souhrnnou diagnostiku osobnosti, dále pak vymezí výchovné a vzdělávací priority včetně doporučujících metod a individuálního přístupu. Tato vypracovaná diagnostika se nazývá specifický program rozvoje osobnosti. Důležitým úkolem diagnostických ústavů je stabilizování přijatých dětí, následně pak umocnění hygienických, režimových a výchovných návyků. Dalším úkolem, kromě péče o svěřené děti, je i monitorování funkčnosti sítě školských zařízení a poskytování informací jejich zřizovateli (Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy). (Janský, 2014)

V roce 2021/22 bylo v diagnostických ústavů v ČR 12 a v nich 365 dětí. Viz tabulka č.1.

1.2 Dětské domovy

Dětské domovy jsou instituce, patřící (navzdory nedávným vládním návrhům na přeřazení do sféry sociálních služeb) stále mezi školská zařízení. Jsou zřizovány za účelem péče o nezletilé, případně zletilé studující děti, kterým je ze sociálních, materiálních či jiných důvodů soudně nařízena ústavní výchova. Kontakt s rodinou ale nemusí být přerušovaný, děti i rodiče mohou být v kontaktu, po přezkoumání OSPODem mohou děti rodinu i navštěvovat, popřípadě u ní na přechodnou dobu pobývat. Rozsudek o nařízení ústavní výchovy je v současné době udělován na dobu 1-2 roky, poté dochází k přezkoumání rodinné situace a v případě změny (a souhlasu dítěte) může být zrušen i před dosažením 18 let dítěte. Z praxe ale vychází skutečnost, že děti bývají svým pobytem doma tak ovlivněny, že po čase stráveném v dětském domově se do rodin mnohdy vrátit nechtějí. Často je stresuje už samotné pomyšlení na návrat, čekání na soud, ale mnohdy se vazby mezi nimi a rodiči přetrhávají díky změnám v chování a návycích, které vznikly během pobytu v dětském domově. Do dětských domovů mohou být přijímány děti od 3 do 18 let (v případě prodloužení ústavní nebo ochranné výchovy do 19 let). Pokud se i po této době zletilý klient dětského domova nadále připravuje na budoucí povolání, může za určitých podmínek setrvat v dětském domově až do ukončení vzdělání (maximálně však do 26 let). Dětský domov poskytuje péči dětem, které nemají závažné poruchy chování. Ty se pak vzdělávají ve školách, které nejsou součástí domova. Posláním těchto zařízení je vytvořit dětem prostředí, které co nejvíce přispívá k

harmonickému vývoji osobnosti mladistvého jedince, poskytuje mu dostatek intimity, jistoty, pocitu pevného zázemí, a současně dostatek podnětů a možností k tomu, aby se mohl rozvíjet a uspokojovat citové potřeby. Děti se zde však, bohužel, mnohdy potýkají s nedostatkem soukromí, respektu k intimním potřebám a pochopení osobního vlastnictví. Velmi často také svádějí vnitřní boje, snažíc se „vybalancovat“ přechod z prostředí, ve kterém byly zvyklé žít před příchodem do zařízení, do zcela jiného světa, které se mnohdy promítají do jejich chování, potažmo vztahu k celému sociálnímu okolí.

Většina dětských domovů si nastavuje svůj režim v podobě výchovných skupin - „rodinných buněk“, ve kterých v ideálním případě působí jak vychovatelky – ženy, tak vychovatelé – muži. Ačkoliv režim zařízení platí pro všechny skupiny stejný, každá z nich v danou chvíli funguje samostatně, v každé se aktuálně řeší a dějí jiné věci. V mnoha zařízeních si ve skupinách o víkendech sami nakupují a vaří, učí se starat o své osobní věci, sami si perou, žehlí, udržují pořádek ve svém osobním prostoru. Podle Matějčka a Dytrycha se dětské domovy mohou dělit na **domovy rodinného typu**, kde jsou přebudovány tak, že budovy ústavu jsou rozděleny na bytové jednotky. Žije v nich skupina dětí různého věku a pohlaví. Většinou s dvěma nebo třemi vychovateli, kteří se u nich střídají. Tato skupinka je poměrně stálá. Sami si připravují jídlo, perou si a starají se o své obydlí. A dále se dělí na **domovy klasického typu**. Tyto domovy jsou stále nejvíce rozšířené. Ústav zajišťuje pro všechny děti všechny služby jednotně. Skupinky bývají rozdělené podle věku a mají jednotný výchovný program. (Matějček, Dytrych, 1994)

V roce 2021/22 bylo v ČR 138 dětských domovů a v nich 4 247 dětí. Viz tabulka č.1.

1.3 Dětský domov se školou

Dětský domov se školou (dále jen DDS) zajišťuje péči o děti s nařízenou ústavní výchovou se závažnými poruchami chování, vyžadující pro svou přechodnou nebo trvalou duševní poruchu výchovně léčebnou péči, nebo mající nařízenou ochrannou výchovu. Klienty mohou být také děti s uloženou ochrannou výchovou. Zde mohou být umístěny děti a mladiství od 6 let do ukončení povinné školní docházky. Mnohdy se jedná o nezletilé matky, které nemohou být vzdělávány ve škole, jež není součástí dětského domova se školou. (www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109) Tyto děti se většinou vzdělávají ve škole, která je součástí zařízení. Úkolem je zajistit souběžně výchovně

vzdělávací cíle s doprovodnou léčebnou péčí, která by měla zamezit další prohloubení již vzniklých poruch chování. DDŠ jsou příspěvkové organizace přímo řízené MŠMT ČR. Hlavním cílem DDŠ je náhradní rodinná výchova, resocializace dětí a následně jejich úspěšná integrace do společnosti. Většinou zde jsou rozděleny do rodinných skupinek, které se snaží pomocí zájmových kroužků, možnosti trávení času na sportovních a kulturních akcích, pomocí účasti na pořádaných výletech a trávení času s rodinou nebo kamarády vytvářet sociální dovednosti a kompetence potřebné pro život mimo sociální oporu školského zařízení, která je připravuje i pro uplatnění na trhu práce.

Důležitá jsou i další společenská témata, jako například schopnost komunikace, odolnost vůči stresu, vytrvalost a v dnešní době velmi důležitá finanční gramotnost. Výchovné cíle jsou většinou stanoveny tak, aby docházelo k posilování sebevědomí dítěte, vedlo klienty ke slušnému chování mezi vrstevníky a dospělými, a aktuální prioritou je naučit je samostatnosti, správnému rozhodování a sebekontrolě. Děti jsou v přímém zaopatření, je o ně komplexně postaráno. Posláním DDŠ je nejen péče o svěřené klienty, ale zároveň i kvalitní poradenská a terapeutická služba pro jejich rodiče.

V roce 2021/22 bylo v dětských domovech se školou 699 dětí v 28 zařízeních. Viz tabulka č.1.

1.4 Výchovný ústav

Výchovný ústav je zařízení, určené mladistvým starším 15 let, kterým byla nařízena ústavní výchova, nebo uložena ochranná výchova, zpravidla z důvodu jejich poruch chování či emocí. Do takového zařízení může být výjimečně umístěno i dítě starší 12 let, má-li uloženu ochrannou výchovu, a v jehož chování se projevují natolik závažné dysfunkce, že nemůže být umístěno v dětském domově se školou. Většina výchovných ústavů spadá v ČR do resortů školství.

Dle zákona 109/2002 Sb.

„Výchovné ústavy se zřizují odděleně pro děti

a) s nařízenou ústavní výchovou,

b) s uloženou ochrannou výchovou,

c) které jsou nezletilými matkami, a pro jejich děti, nebo

d) které vyžadují výchovně léčebnou péči, popřípadě se ve výchovném ústavu pro tyto děti zřizují oddělené výchovné skupiny.“

Cílem těchto zařízení je snaha pomoci mladistvým klientům vytvořit náhled na svou osobu, rodinu, vlastní problémy a selhávání, a pomáhat jim hledat řešení jejich problémů. Dále snaha připravit je pro jejich dospělý život a pomoci jim při jejich odchodu z ústavního zařízení. V této oblasti je velmi důležitá spolupráce s rodiči nebo osobami odpovědnými za výchovu těchto mladistvých. Při práci s nimi je kladen důraz na individuální přístup ke každému z nich, na vzájemnou komunikaci a spolupráci mezi pedagogy a klienty a rovněž také na jejich samostatnost a osobní spoluzodpovědnost za vlastní vhodné chování a jednání. Zařízení spolupracují s rodinou včetně nácviku rodičovských dovedností. Svěřeným klientům poskytují podporu a konzultace při jejich přechodu do původního prostředí. Snaha o změnu životního stylu mladých lidí je zaměřena na budoucnost, kdy budou konfrontováni s realitou a životem mimo ústav, vrátí se do původních rodin, nebo budou muset samostatně hledat svou životní dráhu bez cizí pomoci.

Výchovné ústavy mívají klienty rozdělené do výchovných skupin, některá zařízení disponují objektem, který slouží jako samostatné bydlení pro ty samostatnější a zodpovědnější z nich. Klienti mívají k dispozici velký výběr zájmových kroužků pod vedením vychovatelů nebo učitelů. Realizují se různé výjezdy a zážitkové akce, aby si mohli vyzkoušet nejrůznější alternativy trávení volného času. Životní styl mládeže v ústavním zařízení se odlišuje od životního stylu mládeže žijícího ve funkčním rodinném prostředí hlavně tím, že se jedná o nedobrovolný pobyt v zařízení internátního typu s pevným režimovým systémem a jasně definovanými pravidly. Ústavy umožňují umístěným klientům různé sportovní aktivity. V rámci terapie je jim také umožněno účastnit se ve svém volném čase pod pedagogickým dohledem pracovních aktivit i mimo areál zařízení.

Výchovných ústavů v roce 2021/22 v ČR bylo 25 a v nich 923 dětí. Viz tabulka č.1.

Ačkoliv téma mé diplomové práce je zaměřeno na děti, opouštějící institucionální výchovu, krátce zde představím ještě instituce, které, jsou-li uskutečňovány správně, rodinnou péčí zabezpečují efektivněji než kamenné instituce.

1.5 Náhradní rodinná péče

Jak už výše zmiňuji, rodina plní nezastupitelnou úlohu při uspokojování základních fyziologických a zejména citových potřeb dítěte. Z tohoto důvodu v případech, kdy vlastní nejužší biologická rodina nemůže tuto péči zabezpečit, je třeba dítěti zajistit péči náhradní. Myšlenka náhradní rodinné péče je pravděpodobně nejvhodnější způsob zajištění péče o dítě, neboť má možnost vyrůstat v běžné rodině a přijímat její návyky, žebříček hodnot, a má také mnohdy vyšší šanci dosáhnout adekvátního vzdělání. Do náhradní rodinné péče manželů lze dítě svěřit pouze na základě rozhodnutí soudu.

Osvojením (adopcí) rozumíme takový proces, kdy mezi osvojitelem a osvojencem vznikne vztah jako mezi rodiči a vlastními dětmi. Adoptivní rodiče mají k dítěti stejná práva a povinnosti, jako ke svému biologickému potomkovi. Osvojením zanikají veškerá vzájemná práva a povinnosti mezi osvojencem a jeho původní rodinou. Mezi osvojencem a osvojitelem musí být přiměřený věkový rozdíl (Bubleová a kol., 2018). Osvojení může být zrušitelné, kdy se osvojitelé nezapisují do matriky jako rodiče, a dítě pak po dosažení zletilosti může zjistit jména svých biologických rodičů. Uplatňuje se vždy v případě adopce dítěte mladšího jednoho roku. Druhým typem je osvojení nezrušitelné, u kterého dochází na základě rozhodnutí soudu k zapsání osvojitelů do matriky místo biologických rodičů.

Pěstounská péče je garantovanou formou náhradní rodinné péče, jejímž úkolem je zajištění dostatečné hmotné zabezpečení dítěte i těch, kteří o dítě pečují. Pěstoun musí poskytovat záruku řádné výchovy dítěte, a má právo zastupovat dítě a spravovat jeho záležitosti jen v běžných věcech, přičemž není vyloučen styk dítěte s biologickými rodiči, naopak by měl být podporován, aby se na výchově dítěte mohli podílet. Proto tedy rozhodování o zásadních otázkách, jako je například volba povolání, zůstává vyhrazeno i nadále biologickým rodičům (nejsou-li ovšem svých rodičovských práv zbaveni). Lze rozlišit dva typy pěstounské péče – individuální, která může být realizována u příbuzných dítěte nebo u cizích osob, jakožto „klasická“ pěstounská péče, a skupinová, která může

být mj. poskytována také v zařízení pro výkon pěstounské péče, např. v SOS dětských vesničkách. (Bubleová a spol., 2018) Pěstounská péče může být také poskytována pouze na přechodnou dobu.

Soud ustanoví dítěti poručníka neboli „**poručenství**“ v případě, že rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, případně byl pozastaven výkon jejich rodičovské zodpovědnosti, nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, V tom okamžiku se poručník stává zákonným zástupcem dítěte. Nejčastěji se poručníkem stanovuje příbuzný nebo známá osoba dítěte, v některých případech také osoba zařazená do evidence žadatelů o zprostředkování náhradní rodinné péče nebo orgán sociálně-právní ochrany dětí. Výkon této funkce je pod pravidelným soudním dohledem a jakékoliv rozhodnutí v podstatné věci týkající se dítěte vyžaduje schválení soudu (Bubleová a kol., 2018).

Dle § 45 zákona o rodině je mezi formu náhradní rodinné péče řazena také **péče jiné fyzické osoby než rodiče**, jestliže tato osoba poskytuje záruku řádné výchovy a se svěřením dítěte souhlasí. Dává se přednost zpravidla příbuznému dítěte, ale může se jednat i o osobu, která je dítěti blízká, k němuž má dítě vytvořen citový vztah. Při této formě náhradní péče soud vymezí rozsah práv a povinností k dítěti, která by jinak příslušela rodičům. Vyživovací povinnost rodičů trvá, rodičovská zodpovědnost je soudním rozhodnutím omezena v tom rozsahu, v jakém právo a povinnost pečovat o dítě a další práva přešly na jinou osobu (Bubleová a kol., 2018).

2 Dopady institucionální výchovy na dítě

Jak jsem se již výše zmínila, život v institucionální výchově přináší mnohá specifika. Příchozí děti jsou mnohdy umístěny do pokojíčků s dosud neznámými dětmi, obývají s nimi stejný prostor, a pochopitelně, ve snaze co nejlépe zapadnout do kolektivu v nutnosti přežít, také přejímají mnohé jejich názory a zvyky. Vezmeme-li v úvahu, že skupinu tvoří 6-8 dětí různého věku a většinou bez sourozeneckých nebo jiných příbuzenských vazeb, je pro vychovatele mnohdy komplikované tyto situace správně pedagogicky pojmout. S předsudky společnosti, týkajícími se dětí, které ne z vlastní vůle strávily dětství v jakékoliv státní instituci, se mnozí klienti nevyrovnejí po celý svůj dospělý život. Jsou tací, kteří se za svou minulost stydí, a nemluví o ní, a jsou bohužel i takoví, kteří si na ní vybudovali svou budoucnost ve stylu „chudák z dětského domova“.

Statistická ročenka školství – výkonové ukazatele školního roku 2020/2021 ukazuje, že bylo v dětských domovech celkem 4 303 klientů, v diagnostických ústavech celkem 368, v dětských domovech se školou celkem 380 a ve výchovných ústavech celkem 610. Sečteno dohromady, v letech 2020/2021 bylo v ústavní péči celkem 5 661 klientů. Je zřejmé, že je to velký počet dětí, jež se potýkají s nedostatky potřeb, které jim v co možná nejširším záběru později uspokojila institucionální výchova. Americký psycholog Maslow vycházející ze své dlouholeté praxe, uspořádal tzv. pyramidu lidských potřeb, které, má-li se člověk zdravě rozvíjet a být v životě spokojený, musí být uspokojovány postupně od základu. Podle jeho teorie má člověk pět základních potřeb:

Fyziologické potřeby – jsou primární a vůbec nejzákladnější potřeby, díky jejichž naplňování je člověk naživu. Jde o potřeby, které zajišťují udržení rovnovážného stavu našeho organismu (tzv. homeostáza). Spadá sem potřeba, přijímání potravy dýchání, pohybu, spánku, rozmnožování, vyměšování, nebo například potřeba smyslové stimulace a odstraňování bolesti. Začne-li být některá z potřeb dlouhodobě neuspokojována, tělo si velmi rychle vyžádá naši pozornost a úporně se hlásí o její naplnění.

Bezpečí a jistota – další silnou potřebou je vyhýbání se nebezpečí, neznámým a ohrožujícím podnětům. Jejím naplněním je vyhledání jistoty, spolehlivosti a stability. Patrné je naplňování této potřeby ve chvíli, kdy zabezpečujeme svá obydlí nebo uzavíráme pojistky. Jistotu vyhledáváme v otázkách svého zdraví, zaměstnání nebo rodiny.

Sounáležitost a láska – potřeba, díky které udržujeme příbuzenské, partnerské a přátelské vztahy. Touha po intimitě, potřeba někam patřit, milovat a být milován. Sem

spadá také život v komunitě lidí, se kterými nejsme jen pro pocit jistoty, ale právě pro pocit sounáležitosti. Tato prostřední potřeba chrání člověka před samotou, depresemi a úzkostností.

Uznání a sebeúcta – tato potřeba vychází z touhy člověka být uznán jak okolím, tak sám sebou. Mohlo by se zdát, že uznávat sám sebe je jednoduché, ale dosáhnout opravdové a ryzí sebeúcty může být dlouhý životní proces. Právě proto se tato potřeba nachází až téměř na vrcholu pyramidy. Ne každému se podaří tuto potřebu naplnit.

Seberealizace – potřeba rozvinout svůj potenciál, své schopnosti a talent osobnostního růstu, touha po vědění a estetických zážitcích. Na nejvyšším vrcholu si Maslow představoval ještě potřebu sebetranscendence neboli duchovní potřebu. Maslow definuje seberealizované osoby jako tvořivé, spontánní, bez předsudků, etické a nezávislé na vnějších autoritách. Ne každý má předpoklady obstát v potřebách seberealizačního charakteru. Pokud ano, přichází naplňování těchto potřeb obvykle až po období středního věku. Podle Maslowa se podaří uspokojit své potřeby růstu pouze u 1% lidí. (Maslow, 2014). Maslow připouští, že existují ještě další druhy potřeb, po jejichž naplňování každý jedinec celý život baží.

Například Albert Pessu, Diane Boyden-Pessu a Petra Winnette označili pět vývojových potřeb, kde zdůrazňují naplnění potřeb ve správném čase. Velice důležitá je vazba na správné osoby, které tyto potřeby naplňují.

Tyto potřeby jsou: **potřeba sycení** – zájem rodičů, pedagoga, něha nebo sycení informacemi v rodině. **Potřeba místa** – osobní prostor, mít určitou roli, potřeba někde být a něco vlastnit, teritorium. **Potřeba ochrany** – pomocí rodiny poznáváme pravidla, rozeznáváme dobré a špatné, vyhodnocujeme rizika. **Potřeba limitů** – **odpovědnost** za své chování a jednání, respektovat prostor druhých, přijmout normy, a uvědomit si hranice a meze. A poslední **potřeba podpory** – nejdříve fyzická podpora v raném dětství, dále jako podpora morální, povzbuzení a samozřejmě pochvala. (Pessu, Boyden-Pessu, Winnette, 2009)

2.1 Socializace dětí z dětského domova

Socializace (socialization) pochází z latinského socialis neboli družný, spojenecký, polidštěný. Jandourek v Sociologickém slovníku specifikuje socializaci jako sociologický, sociálně pedagogický, sociálně psychologický a pedagogický pojem, který označuje proces, při kterém se jedinec začleňuje do společnosti, přičemž si osvojuje její hodnoty, normy, chování, schopnosti a učí se sociálním rolím. Výsledkem tohoto procesu

je vytvoření „sociálního já“, sociální identity a sociokulturní osobnosti. Socializace probíhá po celý život, nejdůležitější je však v dětství a mládí. (Jandourek, 2001) Většina dětí, které odcházejí z dětského domova, se potýká s tím, že je pro ně velmi těžké žít samostatně. Jsou zvyklé, že mají neustále kolem sebe jistotu sociálního kontaktu, uzavřenou komunitu známých lidí. Nikdy nejsou sami, stále je někdo kolem nich. Mají plné zaopatření, někdo pro ně vaří, stará se o finance, topí, organizuje jejich čas, pomáhá jim s praním, s učením. (Matoušek, 1999)

Socializace je tedy nikdy nekončící proces, po celý svůj život se jedinec začleňuje do kolektivu, společnosti; přizpůsobuje se okolí a logicky i okolí se formuje podle něj. Obecně lze socializaci pojímat pomocí dvou přístupů, a to obecně – fylogeneticky, nebo konkrétně – ontogeneticky. Jandourek dělí socializaci na dvě skupiny: **Socializace nezáměrná** je každodenní vliv rodičů a dalších sociálních vzorů v neformálních situacích, kdy dítě pozoruje sociální model nebo s ním interaguje. A dále **Socializace záměrná** je záměrné úsilí zejména rodičů a dalších pečovateli ovlivňovat, vyučovat, vychovávat dítě. (Jandourek, 2001, str. 220,221) Podle Krause je **socializace** proces kdy se člověk postupně přeměňuje z biologické bytosti do bytosti společenské. Proces, který probíhá celý život. Člověka formuje daná společnost, ve které žije a v užším pojetí je to **socializace primární**, kde je rozhodujícím činitelem rodina. (Kraus, 2008)

Helus popsal socializaci osobnosti jako *utváření a vývoj člověka působením sociálních vlivů a jeho vlastních aktivit, kterými na tyto sociální vlivy odpovídá: vyrovnávání se s nimi, podléhá jim, či je tvořivě zvládá.* (Helus, 2007, str. 71)

Děti, které mají nižší příležitost k sociálnímu kontaktu, mají sníženou schopnost sebemonitorování, seberegulace a anticipace svého chování. Dle Běhoukové se dělí formy sociálního chování dětí, které jsou dlouhodobě umístěny v zařízeních institucionální výchovy na: **Normativní typy**, které se relativně dobře přizpůsobují a neprojevují se nápadnými zvláštnostmi. **Typy hypoaktivní**, u nichž převažuje útlum, pasivita až apatie v sociálních kontaktech. Jsou plaší, infantilní, nejeví zájem o učení. **Sociální hyperaktivita**, což lze definovat jako přepjatý sociální zájem, navazuje kontakt bez zábran, kontakt je vždy nestálý a povrchní. Tito lidé nejsou agresivní, neprovokují a většinou jsou oblíbení. **Sociální provokace** je typ chování, které si vyžaduje pozornost dospělé osoby, provokuje, má zlostné reakce až agresivní a konfliktní chování. Jiné děti berou jako konkurenci. **Substitutivní typ zpravidla uspokojuje psychické potřeby** na

nízké úrovni. Jde například o přejídání, masturbaci, soustředění zájmu na sebe, ale i o aktivity namířené proti druhým, například žalování, pomluvy atd. (Běhounková, 2012)

Z výše uvedeného vyplývá, že děti v institucionální výchově postrádají zejména **sociální zralost**, do které Křováčková, Skutil a kol. zahrnují *schopnost rozlišovat různé role a diferencovat chování, které je s nimi spojeno, respektovat běžné normy chování, respektovat i hodnotný systém, hodnoty a normy chování si dítě osvojuje převážně v rodině, mohou se tedy odlišovat od očekávaného standardu, podřídít se autoritě a ochota ke spolupráci, začlenit se do skupiny vrstevníků, být schopen pracovat ve skupině spolužáků a brát na ně ohledy.*“ (Křováčková, Skutil, 2014, str. 135)

2.2 Citová deprivace

Citová deprivace je specifikována jako duševní stav, vzniklý v důsledku neuspokojení potřeby spolehlivého vztahu s matkou, eventuálně jinou osobou. Citové strádání může podstatným způsobem ovlivnit celkový rozvoj osobnosti dítěte, jako vztah k ostatním lidem i k sobě samému. Nedá se tedy říci, že vzniká přímo v instituci, do které bylo dítě umístěno, ta si s ní však, bohužel, navzdory snahám vychovatelů ve všech ústavních zařízeních, nemůže umět poradit. Je tedy pravdou, že se týká snad všech dětí, které prošly, nebo momentálně procházejí, ústavní výchovou.

„Sociální vztahy jsou zpravidla nejzávažnější stránkou vnějšího prostředí dítěte i dospělého. Svými vztahy k druhým lidem má člověk ve značné míře vymezenou svou duševní identitu ze svého i z jejich hlediska.“ (Lamgmeier, Balcar a Špitz, 2010, str.18)

To, že dítě potřebuje rodičovskou lásku, víme už dlouho. Nedostatek takové lásky od útlého věku tedy může (a zpravidla také vede) vést k citové deprivaci. Její projev zahrnuje například extrémně přátelské chování ke všem. Může se projevit – a také se podle mých zkušeností projevuje – zejména tím, že děti z dětských domovů se rády přátelí i s lidmi, které neznají. Každé návštěvě zařízení se hned přátelsky věší kolem krku, sedají na klín, a rády na sebe upozorňují, neboť čekají na pohlazení a pochování. Zde pak narážíme na častý problém dětí v ústavní výchově – povrchní přátelství, četné kontakty s neznámými lidmi především prostřednictvím sociálních sítí. Klient ústavního zařízení je také právě z těchto důvodů častým terčem voyerů a pedofilů, a právě díky jejich citové deprivaci si to málokdy jsou schopni sami uvědomit a přiznat. Deprivace však může mít i opačné průvodní znaky, tedy odmítání.

Podle Hartla je deprivace definována jako strádání a nedostatečné uspokojování základních potřeb. Dělí ji na: **biologickou** – kyslík, voda, teplo, chlad. **Motorickou** – nemožnost pohybu. **Smyslovou** – pobyt pod vodou. **Sociální** – ztráta sociálních kontaktů. **Psychickou, citovou** – neuspokojení potřeby lásky a jistoty. (Hartl, Hartlová, 2000)

Jiné pojetí definuje deprivaci jako nedostatečné uspokojení důležité psychické či fyzické potřeby. Deprivaci lze tedy obecně chápat jako ztrátu, nedostatek něčeho, skrývání či odpírání zájmu. Odpíráme-li někomu lásku, přátelství, zájem, naslouchání, posílujeme v něm pocity osobní nedostatečnosti, zklamání, deziluze a nedostatku. Jako citová deprivace může být tedy označována i pouhá neuspokojená potřeba dotyku, přátelství, lásky a jistoty. (<https://psychology.estranky.cz/clanky/psychologie/zakladni-pojmy/deprivace.html>)

Sociologický slovník specifikuje deprivaci takto: *“V psychologickém smyslu stav nedostatku nebo strádání, který je dán nemožností uspokojit své potřeby.”* nebo *„Subjektivně zakoušené strádání nebo pocit nižšího sociálního postavení způsobené tím, že jedinec porovnává svou situaci se situací druhých nebo se svou vlastní situací v minulosti“*. (Jandourek, 2001, str. 57,58)

Fischer a Škoda hovoří o psychické deprivaci jako o emocionální a citové, která vzniká neuspokojením potřeb citové jistoty a bezpečí v dostatečné míře a po dostatečně dlouhou dobu. (Fischer, Škoda, 2009). Podobně to cítí Matějček s Dytrychem, kteří psychickou deprivaci definují, jako stav vzniklý následkem takových životních situací, kdy subjektu není dána příležitost uspokojovat některé základní psychické potřeby v dostatečné míře a po dosti dlouhou dobu...(Matějček, Dytrych, 1994). Děti, které procházejí ústavní výchovou, bývají často citově ploché, labilní, mívají poruchy chování. Podle Běhounkové se u dětí, které dlouho žijí v ÚV, projevuje egoismus, nedostatek empatie a ohledu k ostatním lidem a jejich potřebám. Jejich schopnost navazovat hlubší citové vztahy je narušená. (Běhounková, 2012)

3 Přejchod do samostatného života

Každé dítě přijde na svět bezbranné a odkázané na jinou osobu, která o něj bude pečovat. Mělo by vyrůstat v bezpečí, být zahrnuto tolik potřebnou láskou a měly by mu milujícím a podnětným okolím být postupně uspokojovány všechny základní potřeby. Když se dítě narodí do rodiny, která mu bohužel není schopna dopřát to, co pro svůj zdravý vývoj a spokojený život potřebuje, dostává se mnohdy do ústavní péče. Žádné dítě se do dětského domova nedostává svou vinou. Bohužel, vždy za tím stojí dospělý jedinec, který není z jakéhokoliv důvodu schopný či ochotný se o dítě postarat. A pokud se dítě dostane do dětského domova v důsledku svého problémového chování, opět je na vině rodič, který nezvládá jeho výchovu.

„Aby mohlo dítě v klidu vyrůstat, aby si osvojilo, co si osvojit má, potřebuje uzavřené, stálé prostředí, chráněné před vnějším chaotickým světem, dům nebo byt. Dítě ještě nemá dovednosti, jež by mu umožnily obstát v komplexním prostředí velkého světa. Dítěti se daří dobře v prostředí omezeném jen na několik pečujících osob, na několik místností, na nejbližší okolí bydliště.“ (Matoušek, 1995, str. 15)

Děti, které vyrůstají v běžných rodinách, se na svůj budoucí život přirozeně připravují tak, že ani nevědí, že na ně působí jejich blízcí jako přirozený vzor. Ani rodiče si neuvědomují, že ukazují potomkům, jak se chovat v běžném životě dospělých. V rodině dítě sleduje maminku, vidí, jak vaří, nakupuje, stará se o domácnost a sourozence. Pozoruje dospělého, jak se chová v různých životních situacích. Důležité jsou zejména ty úplně nejzákladnější situace, například nakupování, návštěva lékaře, pošty, banky, různých úřadů, vyplňování žádostí atd. Pravdou je, že ne každá rodina dokáže dát ty správné vzory, což ale nemusí být nutně důvod pro umístění dítěte do zařízení s ústavní výchovou.

Velký vliv na přípravu dětí do budoucnosti má samozřejmě také škola, mateřská i základní. Většinou právě ve školách probíhají nejrůznější aktivity směřující k dosažení co možná nejvyšší úrovně sociální zdatnosti, finanční gramotnosti, v pracovní činnosti se děti věnují vaření, jsou aktivně poučováni o výchově ke zdraví nebo rodinné výchově. Bohužel, u dětí, které nemají možnost vyrůstat v rodině, a jsou umístěny v ústavních zařízeních, je to jinak. Jak tedy vlastně získávají informace o tom, jak normálně žít mimo instituci? Kde získávají potřebné zkušenosti? Zde záleží zejména na vychovatelích, kteří s nimi pracují, a také na režimových opatřeních daného dětského domova či ústavu.

Vychovatelé se snaží, aby chod a denní režim byl v maximální možné míře co nejvíce podobný dění v běžné rodině. Sami si perou, při té příležitosti třídí prádlo, vyprané se učí pověsit, usušené poskládat a uklidit do šatní skříně. Všichni uklízejí nejen svůj osobní prostor a osobní věci, ale i společně obývané prostory. Společně jezdí na výlety a účastní se různých kulturních či sportovních akcí. V některých zařízeních pravidelně, jinde alespoň občas, si skupiny dětí pod vedením vychovatelů sami vaří. Samostatně hospodaří s finančním obnosem, který mají svěřeny na nákup potravin, určených k vaření pro celou skupinu. S vychovatelkami navštěvují různé úřady, například banku, úřad práce, poštovní úřad apod., aby se zejména ti starší naučili jednat na úřadech a získali povědomí, co si lze na kterém úřadě zařídit. Z těchto důvodů nacvičují sepisování různých smluv a žádostí. Jak jsem již uvedla, některé domovy disponují i bytem, který využívají zpravidla už dospělí klienti. Zde mají možnost zkusit si, pod přímým či vzdáleným dohledem vychovatelů, jak funguje samostatný život. Při přípravě na budoucí život mohou pomoci i různé nadace a neziskové organizace.

„Vyrovnat se se svým životem není samovolným procesem, ale výsledkem usilovné psychologické práce, ovlivňované mj. mírou důvěry, kterou dotyčný získal na základě péče, již se mu dostalo v dětství. Má-li se člověk vyrovnat s tím, čím se stal, musí vzít v potaz všechno, to dobré i to špatné. Pokud to pochopí a přijme, uvědomí si také, že je zodpovědný nejen za to, čím je, ale i za to, čím ještě může být. Jak člověk roste, smiřuje se také se svojí jedinečností. A jakmile toto pochopí, stojí před věkou životní výzvou – nalézt sebe sama. Musí nejen kriticky přezkoumat svůj dosavadní život, ale též posoudit, čeho až dosud dosáhl.“ (Orvin, 2001, str. 22)

Podle Pelikána se během života utváří celý systém vztahů člověka k lidem, prostředí, ale i k sobě samému. Všechny tyto vztahy ale nejsou na stejné úrovni, některé mají i trvalejší hodnotu. Říká se jim osobnostní vztahy. Mohou být například ke společnosti, k přírodě, k lidem, nebo i vztah k práci. Vůbec nejdůležitější je však zcela jistě vztah k sobě samému. *„Lidský život někdy bývá dost složitý. Jsme vrženi svým narozením do světa, který jsme si nevybrali. Narodíme se rodičům, jejichž geny přebíráme, do prostředí i času, s barvou pleti, o které nerozhodujeme. Přesto jsme schopni, pokud najdeme cestu k vyrovnání se s těmito vnějšími podmínkami, život úspěšně prožít, kdy dokážeme svým vnitřním životem reagovat na ony vnější podmínky.“ (Pelikán, 2007, str. 91)*

3.1 Role sociálních pracovníků

Sociální pracovník poskytuje sociální služby. Má na starost konkrétní osoby nebo skupiny osob, kterým poskytuje sociálně-právní poradenství, případně pomáhá zajistit, aby jeho klienti dostali potřebnou zdravotní péči. Napomáhá při zabezpečování uspokojování základních potřeb klientů, uplatňuje jejich práva, poskytuje pomoc v rámci sociálních služeb a poradenství a též vykonává terénní sociální práce. Sociální pracovník může být buď státní úředník, nebo přímo zaměstnaný v určitém zařízení, a jejich pracovní náplň se tudíž liší.

3.1.1 Sociální pracovník dětského domova

Sociální pracovnice je jednou z prvních osob, se kterými se dítě po příchodu do zařízení potká. Patří také do skupiny nesmírně důležitých lidí, kteří mohou výrazně pomoci klientům v různých situacích nejen při příchodu, ale i při odchodu do samostatného života. Sociální pracovnice v dětském domově je zodpovědná za podávání informací o svěřených dětech zákonným zástupcům, dále pak pracovním OSPODU, soudům, kurátorům, DDÚ, Policii ČR, a je tedy také zodpovědná za spolupráci s nimi. Přijímá a vyřizuje stížnosti v době nepřítomnosti ředitele DD. Její povinností je zajišťování spolupráce a vzájemné informovanosti mezi intervenčními centry, poskytovateli sociálních služeb, poskytovateli zdravotních služeb, orgány sociálně-právní ochrany dětí, obecními a krajskými úřady, Policí České republiky, obecní policií a orgány veřejné moci. Při komunikaci s úřady to znamená, že organizuje styk se soudy, policií, státním zastupitelstvím, a to na základě podkladů zpracovaných pedagogickými pracovníky shromažďuje podklady pro jednání s uvedenými institucemi, účastní se jednání se správními a jinými organizacemi v zájmu klientů dětského domova, zabezpečuje kontakt s diagnostickými ústavami a koordinátorkou z kraje v rámci rozdělování klientů do dětských domovů. Zabezpečuje agendu spojenou s útekem dítěte ze zařízení a spolupracuje s Policí ČR. Osobně se účastní přijímání, přemístování a propouštění dětí a pro tyto úkony připravuje podklady. Při spolupráci s OSPOD písemně oznamuje orgánu jména a příjmení dětí, u nichž jsou splněny podmínky pro náhradní rodinnou péči. Podává informace o dítěti orgánům SPOD a osobám zodpovědným za výchovu. Zjišťuje sociální prostředí v místě bydliště a koordinuje pobyty dětí u zákonných zástupců či jiných fyzických osob. Informuje v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný orgán sociálně právní ochrany o nadcházejícím propuštění dítěte ze zařízení, a to v termínu nejpozději 6 měsíců před propuštěním ze zařízení. Vlastní sociální

práce v zařízení vůči dětem: poskytuje sociálně-právní poradenství, a to během pobytu klientů v dětském domově a před jejich propuštěním. Po ukončení základního vzdělávání je nápomocná při výběru možných alternativ dalšího vzdělávání. Je nápomocna při vyplňování přihlášek atd. Zajišťuje administrativní přihlášení a odhlášení dětí ze škol a školských zařízení. Vede dokumentace např: evidenci úrazů dětí a zabezpečuje kompletní agendu s tímto spojenou, provádí pravidelně kontroly vedení knihy úrazů dětí a zaměstnanců, kontrolu vedení knihy návštěv a útěků. V souladu se zákonem stanovuje výši příspěvků na úhradu péče poskytované dětem a nezaopatřeným osobám v zařízení dle zákona č. 109/2002Sb., v platném znění a vymáhá dlužné pohledávky od rodičů. Komunikuje se zákonnými zástupci dětí, zabezpečuje s nimi písemný kontakt v rámci daném zákonem. Řeší případné dluhy dětí u zdravotních pojišťoven. Pravidelně informuje na pedagogických poradách v DD o nových poznacích z oblasti sociálně právní ochrany dětí. Účastní se porad vedení dětského domova, úzce spolupracuje s pedagogickými pracovníky, kterým předává nově zjištěné poznatky od rodičů, OSPOdů apod.

3.1.2 Sociálně-právní ochrana dítěte v České republice-státní úředník

Sociální pracovník je kvalifikovaný pracovník vykonávající činnosti, které přispívají k uskutečňování smyslu a účelu sociální práce, tj. k ochraně lidských práv a lidské důstojnosti a k podpoře sociálního bezpečí osob. Gulová říká, že se sociální pracovník pohybuje na úrovni sociálně-správních činností až po vysoce odborné profese. Často se setkává s lidmi ze sociálně vyloučených lokalit. Tento člověk by měl být empatický, profesionální a dlouholetou praxí vede klienty k osamostatnění. Dále by měl být důvěryhodný a schopný naslouchat. Jako další vlastnosti uvádí cílevědomost, samostatnost, nápaditost, předvídatost, schopnost nést riziko. Také je potřeba komunikace, participace na řízení a zájem o další odbornost a vzdělávání. (Gulová, 2011)

Podle legislativy „*Sociálně-právní ochrana dítěte představuje zajištění práva dítěte na život, jeho příznivý vývoj, na rodičovskou péči a život v rodině, na identitu dítěte, svobodu myšlení, svědomí a náboženství, na vzdělání, zaměstnání, zahrnuje také ochranu dítěte před jakýmkoliv tělesným či duševním násilím, zanedbáváním, zneužíváním nebo vykořisťováním.*“ (<https://www.mpsv.cz/legislativa-a-system-socialne-pravni-ochrany>)

Matoušek uvádí, že státními orgány péče o dítě jsou v ČR oddělení sociálně právní ochrany dětí v obcích s rozšířenou působností. Další pomocí při obtížích je

sociální kurátor pro děti a mládež. Za povinnost má starat se o děti a mladistvé obtížně vychovatelné a o jejich rodiny. Poskytuje jim poradenskou a socioterapeutickou pomoc. (Matoušek, 2007)

3.2 Role klíčových vychovatelů

Klíčový vychovatel je ten, kdo aktivně pracuje se svěřenými dětmi ve výchovné skupině. Stará se nejen o jejich školní prospěch, ale řeší i jejich osobní trápení, psychický stav, zdravotní potíže, zabezpečuje adekvátní ošacení. Role vychovatele je velice důležitá a velmi těžká, zejména z důvodu snadného vzniku citové vazby se svěřeným dítětem. Každý vychovatel se dětem vryje do paměti a je na určitou dobu nedílnou součástí jejich života a svým způsobem i jejich rodina. Role vychovatelů podle Bendla spočívá v tom, že vychovatel je v rámci systému a procesu výchovy nositelem cíle a obsahu výchovy. Jeho posláním je rozvíjet u dětí vlastnosti, hodnoty a postoje, které prospívají jak dětem, tak ostatním lidem. Vychovatel koná výchovně-vzdělávací činnost, která se zaměřuje na celkový i specifický rozvoj osobnosti dětí a mládeže. (Bendl, 2015)

„Výchova plní řadu funkcí: připravuje jedince k osvojování společenských rolí, uzpůsobuje člověka k sebevýchově, vytváří podmínky pro samostatný rozvoj osobnosti, připravuje jedince k plnění společenských úkolů, přenáší společensko-historické zkušenosti z generace na generaci, vštěpuje lidskou kulturu, pečuje o harmonický rozvoj osobnosti, připravuje pro specifické aktivity a práci, organizuje prostředí a situace, které ovlivňují jedince i skupiny. Tyto úkoly činí z výchovy stěžejní fenomén našeho každodenního světa a z vychovatele mimořádně důležitý subjekt, který má zásadní vliv na životy jednotlivců i na celou společnost.“ (Bendl, 2015, str.12)

Vychovatel je dle zákona č. 563/2004 SB., o pedagogických pracovnících, pedagogickým pracovníkem, který vykonává přímou pedagogickou činnost. Takový člověk musí splňovat určité parametry. Požadována je bezúhonnost, zdravotní způsobilost, znalost českého jazyka a odborná kvalifikace. Vychovatel by se měl dále vzdělávat a neustále doplňovat svou kvalifikaci. Obor Vychovatelství se řadí mezi pomáhající profese, a proto by měl tuto profesi vykonávat člověk empatický, měl by umět naslouchat a umět se vcítit do dětí. Dále by měl být důsledný, měl by mít přirozenou autoritu, zvládat stres a konflikty, na které by měl dokázat adekvátně reagovat. (Zákon č. 109/2002 Sb.)

Každý klíčový vychovatel má přímo na starost přibližně tři až čtyři klienty, se kterými udržuje pravidelný individuální kontakt, kterým se stará o oblečení, řeší rodičovské schůzky ve školách, pořádá jim narozeninové oslavy a nakupuje vánoční dárky, hají jeho zájmy a s prokazatelně s ním individuálně pracuje. Jeho povinností je nabízet vhodné a pestré aktivity, které vyplňují účelně společně strávený čas s dětmi. Je ve stálém kontaktu s učiteli, mistry, vychovatelkami z domovů mládeže, kde se svěřeni klienti vzdělávají, a společně pravidelně konzultují jejich prospěch a chování. Každý je povinen průběžně doplňovat pedagogický deník svěřených klientů informovat na pedagog. radách o aktuálním dění ve své výchovné skupině a pracovat dle vytyčených cílů a metod stanovených v Programu rozvoje osobnosti dítěte na základě standardů kvality péče. Program rozvoje osobnosti dítěte vypracovaný v zájmu rozvoje dítěte vychází ze zákona č. 109/2002 Sb., ve znění pozdějších předpisů a vyhlášky č. 438/2006 Sb. Tato povinná dokumentace je podkladem hospitačního sledování práce vychovatele. (Zákon č. 109/2002 Sb.)

Stanovení cílů v jednotlivých rodinných skupinách je společným konsenzem kmenových vychovatelů, aby v rámci sjednocení přístupu a vyžadování srozumitelných a jasně daných požadavků byla uspokojována potřeba limitu klientů ve skupině. Ti jsou se svými právy a povinnostmi denně konfrontováni. Během dne je při jednotlivých činnostech všem svěřeným klientům systematicky poskytována zpětná vazba v pozitivní atmosféře, s ohledem na jejich individualitu, s respektem k jejich názoru. Sloužící vychovatel významně pomáhá v budování bezpečného prostředí přispívající k naplňování pocitu jistoty všech dětí. Ty jsou vhodně vedeny k aktivnímu řešení problémů, k odpovědnosti za výsledek své práce, k dokončení zadaného úkolu, aby získávalo kompetence, které dítěti umožní co možná nejlepší společenské zařazení a vlastní samostatný život. Obecně působí na vytváření správných návyků společenského chování, udržování čistoty a pořádku, k osobní hygieně, hygieně prostředí dětského domova včetně okolí. Před příchodem skupinky na oběd zvolen zvolený klient prostře dle zvyklostí stůl pro ostatní. Vychovatel přichází s ostatními společně a provádí pedagogický dozor, vede ke kultuře stolování, a výchovným působením přispívá ke správným stravovacím návykům. Sleduje chování u stolu a kontroluje, zdali si všichni po sobě před odchodem vlhkou utěrkou otřeli stůl a srovnali židle, popřípadě sjedná nápravu, pokud se tak nestalo. Ve spolupráci a pod neustálým dozorem připravují společně pravidelně pokrmy nebo jednoduchá jídla podle jídelníčku, na jehož přípravě se také aktivně spolupodílejí. Vychovatelé rozvíjejí v klientech kulinářské dovednosti a přispívají k osvojení

technologických postupů při přípravě jednotlivých pokrmů během pravidelného vaření, aby byli postupně připravováni na budoucí samostatný život. Pomáhají s úklidem kuchyňky, a to s náležitým respektem ke společnému prostoru všech rodinných skupin. Provádí také společně činnosti, které vedou k získání sebeobslužných dovedností (praní, žehlení, udržování pořádku, mytí vnitřních oken, drobná údržba, pěstitelské a chovatelské práce) a svým působením postupně vede k osamostatňování a přebírání vlastní zodpovědnosti klientů.

Zájmovými aktivitami pořádanými jinými subjekty minimalizuje jejich segregaci od okolního světa a podporuje navazování vztahů s vrstevníky z fungujících rodin. V případě potřeby zajistí jejich převoz služebním automobilem. Pedagogičtí pracovníci musejí zachovávat povinnost mlčenlivosti a nesmějí porušovat pravidla ochrany osobních údajů GDPR. Všichni mají za povinnost účastnit se porad pedagogických pracovníků a akceptovat možné změny v rozpisech služeb s ohledem na aktuální situaci, které jsou nejpozději 3 dny předem s konkrétními jednotlivci telefonicky konzultovány. Mezi jejich povinnosti patří také smysluplně a prokazatelně vést zájmové kroužky, kterými budou duchaplně vyplňovat volný čas zúčastněným klientům, a aktivně se spolupodílet na přípravě a organizaci akcí pořádaných v rámci dětského domova.

3.3 Rodina a její vliv – funkce rodiny

Pro všechny z nás je rodina nejdůležitější součástí života. Bude nás neustále provázet životem, ať je funkční nebo, nefunkční. Do budoucna si každý bude chtít vytvořit rodinu svoji vlastní a bude doufat, že vše bude fungovat. Pojem rodina je v sociologii pojímán jako solidární skupina osob navzájem spjatých manželstvím, příbuzenstvím nebo adopcí, které spolu dlouhodobě žijí a jejíž dospělí členové jsou odpovědní za výchovu dětí. Z hlediska rodičů jde o rodinu prokreační, z hlediska dětí o rodinu orientační.

Další definice vymezují rodinu prostřednictvím jejích funkcí: funkce reprodukční, sociálně ekonomické, kulturně výchovné, sociálně psychologické a emocionální. Kraus uvádí rodinu, jako sociální instituci, která je nepostradatelná a těžko nahraditelná, nezastupitelná při předávání hodnot z generace na generaci. Je to nejvýznamnější socializační činitel. (Kraus, 2008) Každá rodina je originální a její specifika se různí. Někdo je zaměřen hodně sportovně, některé rodiny žijí kulturou, jiné se snaží nabídnout

dětem všeobecný přehled. Bohužel je ale také spousta rodin, které jsou nefunkční, a to po stránce citové, výchovné či materiální. Děti, které jsou umístěny do ústavní výchovy, jsou vždy z rodiny, která svou funkci v některé z těchto oblastí, anebo ve více z nich, nezvládla. Primární funkcí rodiny je zajištění harmonického vývoje narozeného dítěte. Každá rodina, i ta nefunkční, již od narození automaticky ovlivňuje jeho vývoj citové vazby, ať už vřelé či negativní, mají dlouhodobý vliv na duševním život dítěte. Jedinec si odnáší do života modely chování a osvojuje si základní životní stupnici hodnot. (Jedlička, 2015) Každá rodina má svá specifika. Může být funkční či nefunkční, neúplná, jeden z rodičů nebo oba mohou být i z odlišného kulturního prostředí, Rom nebo přistěhovalec. Všichni jistě známe také rodiny vícegenerační, nebiologické, pěstounské, dnes i homosexuální či lesbické. V každém z těchto případů bezprostřední chování rodičů přímo ovlivňuje (ať už pozitivně, či negativně) další chování dítěte. *„Bezpečná vazba dítěte je pro jeho přežití základní jako vzduch k dýchání a potrava. Můžeme také říci, že emocionální vazba zajišťuje přežití a rozvoj kojence.“* (Brisch, 2012, str.23)

Sociologická encyklopedie definuje rodinu jako *„obecně původní a nejdůležitější spol. skupina a instituce, která je základním článkem soc. struktury i základní ekonomickou jednotkou a jejímiž hlavními funkcemi je reprodukce trvání lidského biologického druhu a výchova, resp. socializace potomstva, ale i přenos kulturních vzorů a zachování kontinuity kulturního vývoje.“* (<https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina>)

Kraus definuje funkci rodiny takto:

- **biologicko-reprodukční** funkce rodiny má význam pro jedince i pro společnost; význam pro společnost spočívá v reprodukci, jejíž základ tvoří rodina;
- **sociálně-ekonomická** funkce znamená, že rodina má také význam pro ekonomiku společnosti; členové rodiny pracují, čímž se podílejí na rozvoji ekonomického systému státu, kdy jsou zároveň i spotřebiteli; rodina má i funkci ochrannou při zajišťování životní potřeby nejen svým dětem, ale také těm v důchodovém věku;
- **socializačně-výchovná** funkce: první sociální skupinou, která má na dítě vliv, je jeho rodina, zde se připravuje na praktický život, i když někdy rodina nevhodně tuto funkci přenechává škole;
- **emociální** funkce rodiny je zcela nenahraditelná; pocit lásky, sounáležitosti a bezpečí; v poslední době přibývá rodin, které citovou funkci plní s obtížemi, či vůbec;

- **rekreační** funkce spočívá ve společném trávení volného času. (Kraus, 2008)

Definicí a popisů rodiny je spousta. Zmíním ještě například Křovákovou, Skutila a spol. Tvrdí, že „*rodinu můžeme definovat jako primární malou sociální skupinu, která je založena na emociálních vazbách mezi svými členy a jejíž základní stavební kámen tvoří jedno nebo více dětí. Rodinu lze chápat také jako společenskou instituci, tvořící důležitý základní stavební kámen společnosti. Má řadu primárních funkcí. Je základním životním prostředím dítěte.* „ (Křováková, Skutil, 2014, str.96)

3.4 Dysfunkční rodina

Dysfunkce rodiny a absence citů či kladných sociálních vazeb je základní premisou pro citové strádání dětí, v některých případech končící umístěním do ústavního zařízení. Hamplová a kol. říkají, že dlouhodobé napětí v rodině vyvolává stres a vede k psychickým problémům. (Hamplová a kol, 2014). To vše se nakonec odráží v celé rodině a nakonec se tato rodina stává jako dysfunkční. Podle Sobotkové může dysfunkční rodina vykazovat tyto charakteristiky: popírání či neřešení problémů, vzájemné obviňování, nejasná komunikace, chybějící intimita, chybění jasných hranice mezi členy rodiny, nejasná pravidla a kompetence. (Sobotková, 2001) Dysfunkční rodiny se podle Matouška a Pazlarové mohou dělit podle různých důvodů vzniku dysfunkce. Jedná se například o:

Rodina a domácí násilí – domácí násilí lze dále dělit na fyzické (bití, škrcení), psychické (nadávání, ponižování), sociální (omezování v kontaktu s jinými lidmi) a ekonomické (omezování v přístupu k financím). V určitých případech se uvedené typy násilí

i prolínají. Většinou se domácí násilí odehrává mimo veřejnost, a proto také může trvat dlouhou dobu, aniž by se o tom mimo rodinu vědělo. Obtížně se vyšetřuje než jiné druhy přestoupení zákona. Děti, které vyrůstají v rodinách pod domácím násilím, jsou považovány za děti týrané. Tyto děti bohužel často buď opakují vzorec rodiny, což vede k přenosu násilného chování, nebo se mnohdy s pocitem zažitého násilí, bezmoci a křivdy po celý život vyrovnávají veřejně, vyžadováním neustálých ohledů a projevů lítosti.

Rodina s dospělým ve výkonu trestu – nepříznivé důsledky pro takovouto rodinu jsou velké. Patří do toho ztráta kontaktu a narušení vazby s dětmi, což má na ně i traumatizující vliv. S tím je spojená ztráta příjmu pro rodinu a další náklady ohledně

návštěv ve věznici. Stigma, které se přenáší na děti a do prostředí školy. Děti mohou prožívat trauma z této nelehké situace.

Rodina se závislým členem – závislost může vzniknout velice rychle. Znakem závislosti je, že takový člověk není schopen ovládat svoje chování. Nejvíce finančně zatíží rodinu závislý na návykových látkách a na hracích automatech. Pro dítě je nejhorší, pokud nějaké závislosti propadne matka. Nepříznivě ovlivňuje jeho psychický, fyzický i sociální vývoj. A pokud se jedná o matku samoživitelku, péči o dítě musí převzít někdo jiný. Rodič, který je pod vlivem návykových látek, často přehlídí a zanedbává potřeby svých dětí. Pokud se dítě musí vyrovnávat se závislostí rodičů, je pravděpodobnost, že se samo stane závislým, nebo si jako svého životního partnera najde závislou osobu.

Rodina s duševně nemocným dospělým – do duševních nemocí se řadí velice často schizofrenie, kterou doprovázejí bludy a halucinace, poruchy nálad nebo přímo deprese, nebo porucha obsedantní, která nutí nemocného vykonávat složité rituály. Často se bohužel tyto rodiny rozpadnou, neboť ze strany okolí málokdy dojde k úplnému pochopení a přijetí nemoci jako součásti rodinného života. Pokud je nemoc v akutní fázi, rodina je hluboce zatížena tím, že nemocný nezvládá své plnit ani základní povinnosti. To pochopitelně vyvolává spousty konfliktů a frustrací v rodině. Pro dítě jsou tyto situace dost traumatizující a také stigmatizující.

Romská rodina ohrožená sociálním vyloučením – u Romů je často dlouhodobá nezaměstnanost, která je spojená s chudobou. Často je také velký problém vzdělávání dětí, které pro Romy nepředstavuje ceněnou hodnotu. Romští rodiče také nemívají u dětí žádnou autoritu, a proto není problém, aby se dítě chytlo „špatné“ party.

Neúplná rodina – neúplné rodiny vznikají z různých důvodů, nejčastěji však po rozvodu nebo rozchodu rodičů; zejména je-li odchod jednoho z rodičů bouřlivý, nese si dítě do života hluboké trauma. Dalším z důvodů vzniku neúplné rodiny je smrt jednoho z rodičů, v nejhorším případě obou, a o dítě se pak mnohdy starají prarodiče. V posledních letech je velké procento neúplných rodin. Není však v žádném případě pravidlem, že děti z neúplných rodin automaticky končí v ústavní péči. Ale i neúplná rodina je pro dítě velkou zátěží. (Matoušek, Pazlarová,2014)

3.5 Organizace a služby pomáhající dětem při odchodu z ústavní výchovy

V České republice fungují různé instituce, které se snaží pomáhat. Každá pomáhá jinak a jinde. Aby byl přechod dospělých jedinců z ústavní všezahrnující péče do zcela samostatného života co nejméně traumatizující, prochází jedinec po celou dobu pobytu v zařízení procesem postupných příprav a učením se. Sociální pracovníce zařízení spolu s klíčovým vychovatelem při své práci mnohdy spolupracují s dalšími institucemi a organizacemi, které mohou v těchto nelehkých situacích klientům významně pomoci.

Zmíním zde například:

Spolu dětem - „Postav se na vlastní nohy“- Služba určená dětem od 15 let, která jim nenásilně ukazuje, jak chodí život venku. Učí je například, jak napsat životopis, motivační dopis, jak se obléci a vůbec se připravit na pracovní pohovor, či jak vyjít s výplatou. Velmi důležité je jejich zaměření na sféru sociálních vztahů – jak je správně navázat a udržet si je. (<https://www.spoludetem.cz/>)

Centrum Don Bosco, „Do života“. - Poskytují pomoc – službu „Doprovázení“, která v systému péče o děti, jež nemohou žít v rodině, schází. Prostřednictvím Doprovázení mohou pomoci mladým lidem po odchodu z ústavní výchovy řešit náročné, problematické a rizikové životní situace, a vést subjektivně uspokojivý život. Jejich práce je založena na vztahu, a ten musí s klienty navázat ještě v době před odchodem z dětského domova nebo výchovného ústavu. Děje se tak v Kurzech přípravy na život. Kurzy rozvíjí osobnost mladých lidí, ale i jejich schopnosti jednat v klíčových oblastech života (hledání zaměstnání, bydlení, zacházení s penězi, zneužívání návykových látek...) Snaží se tím přispět k minimalizaci negativních dopadů často patologického rodičovského přístupu a následné izolace v institucionálním zařízení ústavní výchovy na životy mladých lidí. (<http://www.dozivota.cz/o-nas/co-delame>)

Nadace Terezy Maxové – se zaměřuje především na kompenzaci nedostatků ústavní výchovy, což je oblast úzce spojená s podporou dětí, vyrůstajících v kojeneckých ústavech a dětských domovech. Mladý člověk, který strávil většinu svého dosavadního života v ústavní výchově, potřebuje pomoci se začleněním do samostatného života. V této oblasti je proto především podporováno vzdělání, všestranný rozvoj, a také snaha dopřát těmto dětem rovné příležitosti k zapojení se do samostatného života po opuštění dětského domova. (<https://www.nadaceterezymaxove.cz/o-nadaci/nase-poslani>)

Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové – Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové finančně podporuje studenty středních a vysokých škol ze sociálně slabých rodin, z dětských domovů a studenty se zdravotním znevýhodněním a pomáhá jim tak na cestě ke kvalitnímu vzdělání. (<https://www.vdv.cz/clanky/vzdelavani/sbirka-na-stipendia-znevyhodnenym-studentum>)

Startovné do života – Nadace manželů Klausových – tento nadační fond chce pomáhat také těm jednotlivcům, kteří se z hlediska sociálního nebo zdravotního ocitli ve zvlášť obtížné životní situaci. (<http://nadacnifondklausovych.cz/O-NADACNIM-FONDU>)

Dejme dětem šanci Organizace pomáhající dětem a mladým lidem z dětských domovů na jejich cestě k samostatnosti. Usnadňují jim úspěšné začlenění do společnosti po opuštění dětského domova. Hledají pro děti podporovatele, patrony, přátele, zaměstnavatele a dárce. Ve spolupráci s vedením dětských domovů zařazují do svých projektů děti, pro které je podpora potřebná. (<https://www.dejmedetemsanci.cz/3/o-nas>)

Charita české republiky – Sociální služby charity se zaměřují na pomoc starým lidem, rodinám s dětmi, mládeži ve vyloučených lokalitách a mnoha dalším a také dětem z dětských domovů. Jsou pro ně v charitních sociálních poradnách ale mohou pomoci i formou krizové pomoci či terénními programy. (<https://www.charita.cz/jak-pomahame/Doma/socialni-sluzby/>)

V případě zájmu a potřeby se mohou děti nebo instituce obracet na tyto a další organizace, které jim rády pomohou.

4 Dětský domov Sedloňov

Protože se mé šetření týká konkrétně bývalých klientů z Dětského domova v Sedloňově, považuji za důležité přiblížit jeho specifika. Všichni respondenti, kteří byli mnou osloveni ke spolupráci na šetření pro praktickou část této práce, prožili část svého života právě zde, avšak pochopitelně rozdílně dlouhou dobu, každý z nich přišel a odešel v jiném věku a z pochází jiné rodinné situace, a má tedy jiný žebříček hodnot, jiný náhled na svět i jiné zkušenosti a vzpomínky na dobu před umístěním do DD.

Dětský domov Sedloňov se nachází v krásné, ač na první pohled trochu odloučené lokalitě Orlických hor. Nyní je kvůli blížící se rekonstrukci domova, která by měla probíhat v rove 2023 v zařízení o poznání menší počet dětí, takže má kapacitu maximálně tří výchovných skupin, tedy 24 dětí.

Vedení dětského domova úzkostlivě dbá na to, aby sourozenci, alespoň ze začátku, než si zvyknou a vytvoří si svůj okruh kamarádů, sdíleli spolu prostor jedné skupiny, a je-li to možné, i jeden pokoj. Bohužel, v Sedloňově není žádné školské zařízení, klienti musejí všude dojíždět, nebo jsou do základních, středních i mateřských škol dováženi. Výhodou horské obce je, že si děti hlavně v zimě užívají zimních sportovních radovánek, protože mají k dispozici sjezdovku, která je přímo proti DD. V převážné většině všichni rádi jezdí na sjezdových lyžích i na běžkách. Okolní příroda však nabízí sportovní vyžití během celého roku. Vyběhnout do lesa je hlavně pro mladší děti, které hry v přírodě vyhledávají, otázkou několika desítek metrů. O to více jsou pedagogy vnímána nebezpečí a nástrahy, které zejména na mládež čekají ve městech, kam dojíždějí do škol, a které samozřejmě lákají k vyzkoušení. Jedním z režimových opatření je, že se jednotlivé výchovné skupiny během víkendů cyklicky střídají v samostatné přípravě pokrmů, a samozřejmostí je i nákup surovin spolu s vychovatelem, podporující rozumné hospodaření s finančními prostředky, a pochopitelně také úklid kuchyňky. Klienti v rámci každodenních výchovných činností pracují pod vedením pedagogů na získávání dovedností souvisejících s úplnou sebeobsluhou, od samostatného vykonávání hygieny až po praní a věšení prádla. Všichni vychovatelé pomáhají vytvářet prostředí příznivé pro rozvoj přirozených sociálních vazeb, bdí nad dobrými vztahy mezi sourozenci, a při tom všem dávají prostor individualitě každého dítěte. Snaží se napodobit fungování opravdové rodiny, a tak svěřeným klientům vštípit dobrý základ pro budování rodiny vlastní. (<http://www.ddsedlonov.cz>)

V zařízení v Sedloňově se také hodně zaměřují na různé programy pro mládež a dospívající, mající jim usnadnit jejich budoucí přechod do samostatného života. Pravidelně domov spolupracoval s Centrem Don Bosco v Pardubicích. Nyní je zde umístěno více mladších dětí, proto je tato spolupráce přechodně pozastavena. Dříve náctiletí navštěvovali Centrum Don Bosco v pravidelných časech.

V průběhu let 2010-2019 dětský domov disponoval několika startovacími byty ve více městech, zpravidla tam, kde již dospělí klienti studovali. Ty měly pomoci připravit je do samostatného života. Šest let výborně fungoval byt v Hradci Králové, kde bydlely 3 dívky, které v krajském městě studovaly vysokou školu. Díky tomu se naučily asi největší samostatnosti, neboť svou dospělost přijaly beze zbytku. Nutno zde také dodat, že jako jedny z mála v jedné sestavě v bytě vydržely více než pět let. S financováním nájmu tehdy významně pomohla Nadace Terezy Maxové. V letech 2015-2016 měl domov krátkodobě pronajaty dva byty v menších městech nedaleko Sedloňova, při jejich užívání převážně chlapci však už bohužel nastaly různé problémy, neboť nejen že si bez neustálého dozoru dostatečně neplnili své školní povinnosti, ale neunesli ani vlastní, osobní zodpovědnost, nezvládli dodržovat režim a dále se například nestyděli prodat část domovem zakoupeného zařízení. Aby vedení domova zamezilo podobným událostem, byli chlapci přestěhováni zpět do zařízení a byty opuštěny.

V tomto Dětském domově zůstává hodně klientů i po své plnoletosti, neboť je zde na první pohled patrná snaha o dlouhodobou podporu vlastně už dospělých klientů v tom, aby s co možná nejlepšími výsledky studovali a pomocí dosaženého vzdělání maximálně zvýšili svou cenu na trhu práce, a to jak na učňovských oborech, kde jsou nezřídka postupně žáky více oborů, tak na středních a vysokých školách.

5 Výzkumná část

Cílem výzkumné části je pomocí rozhovorů a dotazníkového šetření najít odpovědi na tři základní otázky a jejich pomocí popsat subjektivní vnímání vlastní situace bývalých klientů z dětských domovů, kteří po dosažení dospělosti opouštějí dané zařízení. Všechny otázky směřují ke zjištění stavu připravenosti klientů opouštějících dětské domovy na přechod do běžného života. Pomocí zevrubných výstupů vyhodnotím obecnou situaci klientů.

Bohužel, dětské domovy jsou stále tak trochu na okraji, mimo oblast zájmu. Občas médií proběhne sdělení o tom, že se v nich dětem nedaří dobře, že nejsou správně morálně vychováni ani připraveni na samostatný život. Cyklicky se také opakuje zpráva, že dětské domovy jako přežitá instituce se budou zcela rušit a nahradí je síť rodin, které se zapojí do pěstounské péče. V některých krajích, například v Pardubickém, jdou cestou samostatných bytů jednotlivých výchovných skupin. Do jaké míry je tato „deinstitucionalizace“ úspěšná je na posouzení odborníků. Zprávu o tom, že se budou dětské domovy přesouvat z oblasti školství do sféry sociálních služeb, se objevily v posledních letech již několikrát.

5.1. Výzkumné otázky

Výzkumné otázky nám pomáhají dojít ke správnému cíli. *„Jedná se o množinu otázek, která reprezentuje stránky empirické oblasti, které chce vědec zkoumat. Tyto otázky určují priority a místa pozornosti. Definice výzkumné otázky patří mezi nejdůležitější kroky ve výzkumu. Je nutné porozumět skutečnosti, že výzkumná otázka má substanci (O čem studie bude?) a formu, která je dána řadou otázek typu „kdo“, „co“, „kde“, „jak“, a „proč“. (Hendl, 1999, str. 56)*

Samotný výzkum byl zacílen na popis subjektivního vnímání vlastní situace bývalých klientů z dětských domovů, kteří po dosažení dospělosti opouštějí dané zařízení. Nejvíce mě zajímala jejich osobní zkušenost.

Následně jsem si kladla tyto výzkumné otázky:

„Jsou děti dostatečně připraveny na odchod z DD?“

„Kdo pomáhá dětem s jejich orientací v nové životní etapě?“

„Co je nejtěžší při odchodu z DD?“

5.2 Metoda výzkumného šetření

Pro své výzkumné šetření jsem zvolila metodu kvalitativní. „*Práce kvalitativního výzkumníka je přirovnávána k činnosti detektiva. Výzkumník vyhledává a analyzuje jakékoliv informace, které přispívají k osvětlení výzkumných otázek, provádí deduktivní a induktivní závěry. Seznamuje se s novými lidmi a pracuje přímo v terénu, kde se něco děje. Sběr dat a jejich analýza v kvalitativním výzkumu probíhají v delším časovém intervalu, výzkumný proces má longitudinální charakter.*“ (Hendl, 2008, s.46)

Podle Hendla hrají následující zásady důležitou roli v kvalitativním výzkumu. Tím jsou: **otevřenost** – což znamená otevřenost vůči zkoumaným osobám. Dále se do toho zahrnuje **subjektivita** – protože zaručí, že výzkumník získá přístup k subjektivním interpretacím zkoumaných osob. Dále **procesuálnost** – proto je také výzkumný akt procesem. **Reflexivita** – připravenost výzkumníka na nově nečekané momenty a situace. (Hendl, 1999)

V procesu kvalitativního výzkumu se výběr metody sběru dat určuje až po stanovení cílů výzkumu a dále se definují výzkumné otázky. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

V rámci této metody jsem si připravila polostrukturované rozhovory, které dle Miovského jsou jedny z nejrozšířenějších. Pro úplnost uvádím, že v polostrukturovaném rozhovoru lze měnit pořadí otázek, aby byl z interview maximalizován výtěžek. (Miovský, 2006)

Otázky, které jsou položeny respondentům, by měly zjistit, jak se bývalí klienti cítili po odchodu z DD, jakou pomoc by tehdy nejvíce potřebovali, kdo jim pomohl, a jestli mají pocit, že je dětský domov dobře připravil na odchod. Některá mnou prováděná šetření probíhala ústní formou při osobních schůzkách, kdy jsem si dělala poznámky, zapisovala přímé vyjádření klientů, nebo rozhovor nahrávala do mobilního telefonu, abych ho později mohla přepsat a použít ke kódování. V těchto situacích byl samozřejmě prostor i pro zjišťování jejich současné situace. Rozhovory probíhaly neformálně, aby došlo k uvolnění atmosféry.

Každý rozhovor obsahuje různé typy otázek, od úvodních po hlavní až do otázek dynamických a následně ukončovacích. Výzkumné otázky jsou jádrem každého výzkumného projektu. Podle Švaříčka a Šed'ové jsou hlavní otázky páteří rozhovoru, protože nabádají respondenta, aby vyprávěl o tématech tvořících jádro výzkumu. Dále podle nich je také vhodné korespondentovi zopakovat zachování důvěrnosti spojených se získanými informacemi. Otázky se také snaží podněcovat respondenta k přirozenému vyprávění, a to takovým způsobem, aby navazovalo a připomínalo obyčejný rozhovor. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Otázky byly předem promyšlené, měla jsem jasnou strukturu i představu, kam budu v rozhovoru směřovat. V začátku jsem měla připravené základní otázky, které bylo možné dále rozvíjet a přizpůsobovat dle vývoje rozhovoru, což se ve všech případech také dělo. Metoda dává také možnost doptávat se na různé skutečnosti, které během povídání vyvstaly, k čemuž bylo během našich setkání nebo telefonických rozhovorů nemálo příležitostí.

5.3. Cílová skupina

Již jsem zde několikrát uvedla, že mým výzkumným vzorkem byli bývalí klienti Dětského domova v Sedloňově. Oslovila jsem šest bývalých klientů, pět dívek a jednoho chlapce. Všichni mnou oslovení respondenti prožili určitou část svého života ve stejném zařízení, v Dětském domově v Sedloňově. Všichni se navzájem znají, jejich životy se různě prolínaly a některých i nadále prolínají. Někteří se potkali přímo v DD, někteří se poznali až při různých akcích, kam se už jako bývalí klienti přijeli podívat. I já se se všemi z nich znám osobně. Všichni respondenti byli v průběhu rozhovorů zletilí. U všech byl již ukončen pobyt v dětském domově minimálně jeden rok. Všichni byli ochotní vypovídat a předem byli seznámeni s tématem a cílem mé diplomové práce. Souhlasili s rozhovorem, který bude monitorován. Také byli poučeni, že rozhovor je anonymní a jejich jména nebudou nikde uváděna. Těž jim bylo umožněno kdykoliv rozhovor ukončit a z výzkumu odstoupit. Nikdo z nich ale tuto možnost nevyužil. Všichni si sami určili prostředí, ve kterém rozhovory byly uskutečněny a pokud nebylo možné sejít se osobně, využili jsme rozhovor telefonický. Délka rozhovorů se pohybovala od 35 minut do 140 minut.

5.4 Metoda vyhodnocování dat

Pro zpracování jsem použila metodu otevřeného kódování dle Hendla, ve kterém výzkumník lokalizuje témata v textu a přiřazuje jim označení. Témata mají vztah k položeným výzkumným otázkám. (Hendl, 2005)

Z Hendlovy publikace se také dovídáme, že *„účelem kódování je transformace kvalitativních dat do takové podoby, aby mohla být zpracována a vyhodnocena obvykle za použití výpočetní techniky. Daty se v tomto případě rozumějí odpovědi na uzavřené a otevřené otázky.“* Vzhledem k tomu, že jde o data kvalitativní, jsou tyto odpovědi nejčastěji ve formě textu. V případě snahy o kvantitativní analýzu by bylo velmi nevhodné zapisovat tento text v tabulce do hodnoty proměnné přímo. Proto je odpovědi na základě jejího vyznění přiřazen kód, který ji v hodnotě proměnné zastupuje. (Hendl, 2005)

„Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje.“ (Švaříček, Šed'ová, 2007, str. 211) Při otevřeném kódování se postupuje tak, že rozhovor rozdělíme na jednotky, což mohou být buď slova, věta nebo sekvence slov. Tímto takové jednotce přidělíme nějaký kód. Při volbě kódu si klademe otázku k tématu, které reprezentujeme. Kódy si volíme tak, aby co nejlépe odpovídali ke zvolené výzkumné otázce. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

Kódování v praxi probíhá tak, že velmi pozorně pročítáme texty s přepsanými rozhovory a hledáme informace tak, abychom jim postupně přiřazovali kódy. Kódy vytvoříme podle vlastního vnímání a citění a v souladu s výzkumnými otázkami.

„Zpracování kvalitativních dat začíná kvalitně přepsanými rozhovory, v souborech dobře označených jménem nebo přezdívkou respondenta, datem, časem konání rozhovoru. Je dobré si nechat obvykle na pravé straně listu prostor pro zaznamenávání kódů. Veškeré rozhovory, ale také zápisky, terénní poznámky je potřeba uchovat. Zmatek v přepsaných rozhovorech je obrovský problém, který hodně komplikuje práci s daty, ale taky zkresluje výsledky zkoumání.“ (Fejtková, 2022)

Lojdrová ve svém textu k přednášce uvádí v kvalitativním výzkumu verbální a vizuální podobu dat. Verbální data získáváme především prostřednictvím rozhovorů,

vyprávění, písemných artefaktů; vizuální data získáváme prostřednictvím pozorování, fotografií, videonahrávek. Popisuje otevřené kódování jako „*techniku, která byla vyvinuta v rámci analytického aparátu zakotvené teorie, avšak díky své jednoduchosti a zároveň účinnosti je používána a použitelná ve velmi široké škále kvalitativních projektů. Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem. Při otevřeném kódování je text jako sekvence rozbit na jednotky, těmto jednotkám jsou přidělena jména a s takto nově pojmenovanými (označenými) fragmenty textu potom výzkumník dále pracuje.*“ Zmiňuje také myšlenku „jak do terénu vstoupím, taková data budu mít“, která přesně vystihuje závislost úspěchu šetření na mnoha vnějších okolnostech – vztahu mezi zkoumajícím a zkoumaným, náladě, atmosféře apod. Upozorňuje také na problémy v kódování, jako jsou **reprodukce versus interpretace** a **nadinterpretace**, poukazující na nebezpečí záměny svých domněnek za skutečné výstupy dat. (Lojdová, 2014)

6 Rozhovory

V této kapitole nejprve stručně a velmi zevrubně představím mnou oslovené bývalé klienty i situaci, při které došlo k setkání či rozhovoru, nebo vysvětlím, z jakých důvodů došlo pouze k telefonickému kontaktu a vyplnění dotazníku v elektronické podobě. V následujících podkapitolách rozepíši tři základní oblasti mého zájmu (Rodina, Vztah k DD a Připravenost na odchod), k čemuž použiji klíčování Podle Švaříčka, Šed'ové a kol. Budu postupovat tak, že z každého rozhovoru vyberu zájmové informace, ty rozdělím na jednotky a vyhodnotím, a pro přehlednost srovnám zájmové výstupy (jednotky) do tabulky. Jednotkou je zde myšlen význam, sekvence slov neboli nějaký kód. (Švaříček, Šed'ová a kol. 2014)

Charakteristika účastníků šetření

S **první** z mnou oslovených bývalých klientek udržuji dosud velmi přátelský a intenzivní kontakt. Po studiu střední školy úspěšně vystudovala bakalářský obor a VOŠ a nyní v zaměstnání vykonává vedoucí funkci. Přestože jí zaměstnání mnoho volného času nedopřeje, protože je velmi ctizádostivá a pečlivá, často se navštěvujeme, a než potkala svého současného partnera, trávila s naší rodinou někdy i celé víkendy. Domluvit se s ní na setkání tedy nebyl žádný problém. Potkaly jsme se v dobře známém prostředí, v našem domě. V domově se denně potkávala se svými bratry, s nimiž nyní nemá téměř žádný kontakt (nutno podotknout, že z jejího vlastního rozhodnutí). S matkou ani prarodiči není v kontaktu již dlouhou dobu, minimálně 15 let.

Rozhovor byl jako vždy velmi srdečný, byla vstřícná a hlavně upřímná. Vzpomínala na společně prožité dny a vyprávěla o svém současném životě. Je od přírody spíše fatalistka, věří, že co se má stát, to se stane. Z rozhovoru vyplynulo, že díky skutečnosti, že od střední školy pobývala v bytě v Hradci Králové, kde se musela o sebe sama postarat, byla na odchod z domova připravená dobře. Díky tomu, že jsme se už tehdy pravidelně potkávaly a vydrželo nám to dodnes, netrpěla při odchodu ničím, s čím by se rychle nedokázala vyrovnat, navštěvujeme se stále, píšeme si, telefonujeme. Práci si našla sama hned po ukončení studia, má pronajatý byt a v současné době uvažuje o tom, že bude bydlet se svým přítelem, a o založení rodiny, o které má jasnou představu.

Druhá respondentka je také úspěšnou absolventkou vysoké školy, dětský domov na ni může být právem hrdý, protože se jí podařilo vystudovat obor z nejtěžších, medicínu. Z mnou oslovených je nejstarší, v domově vyrůstala se svou mladší sestrou, kterou jsem k setkání také oslovila. V péči státní instituce strávila 8 let. S nejužší biologickou rodinou se vůbec nestýká, v kontaktu je pouze se sestrou a s tetou, za kterou občas dojíždí sem do východních Čech. I s ní jsem v kontaktu, i když ne tak intenzivním. Víím tedy, že žije spokojený život v našem hlavním městě a v současné době je na mateřské dovolené. Z tohoto důvodu jsem náš rozhovor iniciovala v telefonické podobě, rozhovor jsem si nahrála, a následovalo její vyplnění dotazníku, který mi odeslala e-mailem. Rozhovor byl poměrně dlouhý a velmi příjemný.

Toho, že se s rodiči nevidá, vůbec nelituje, má pocit, že by ji vzpomínky na rané dětství vracely stále o krok zpět. Na dobu strávenou v dětském domově vzpomíná často a ráda, pokud víím, je v kontaktu s více vychovateli. Na odchod z domova jako takový nemá díky svému dlouhému studiu a bydlení mimo zařízení během studia žádné negativní vzpomínky. Její stížnost směřovala pouze ke skutečnosti, že měla představu lepšího hmotného zabezpečení (výbavy) ze strany zařízení. Vyprávěla mi, že se moc těšila, až dokončí studia a začne pracovat, čímž se postaví na vlastní nohy a bude mít svůj další život pouze ve svých rukách.

Třetí z mnou oslovených bývalých klientů je mladá maminka dvou dětí. Střední školu vystudovala úspěšně, vysokou nedokončila, ale byla zaměstnaná a vede normální plnohodnotný partnerský život. V současné době je na mateřské dovolené. V péči zařízení strávila 14 let. Ani ona se se zbytkem nejužší rodiny nestýká, a spíše nepravidelně navštěvuje tetu.

Náš rozhovor proběhl pouze telefonicky (s jejím svolením jsem si jej také nahrála), aby co nejméně zatížil chod rodiny se dvěma malými dětmi. Na pobyt v dětském domově má spoustu hezkých vzpomínek, podle jejích vlastních slov je vděčná za příležitosti, kterých se jí během let dostalo. Navzdory tomu, že vysokou školu nedostudovala, velmi oceňovala, že tu možnost dostala, a že jí neúspěch nikdy nikdo nevyčítal. V době svých studií obývala pronajatý byt spolu s dalšími dvěma klientkami DD, takže se cítila být na odchod ze zařízení a přechod do běžného života celkem dobře připravená.

Čtvrtý klient byl v dětském domově šest let. Přišel z důvodu záškoláctví a neshod v rodině, v období, kdy mají mladí lidé dost starostí sami se sebou. Matka pracovala v turnusech mimo republiku, ale přesto spolu udržovali neustálý telefonický kontakt a vztah posilovali občasnými návštěvami. Bohužel se školní docházkou měl také potíže po celou dobu pobytu v zařízení, často do školy nedorazil a celý den trávil někde jinde, mnohdy v prázdném bytě matky, hraním počítačových her. Přesto dostal důvěru, měl možnost osamostatnění se a po dobu jednoho školního roku směl využívat pronajatý byt ve městě, kde studoval. Bohužel, skutečnost, že nechodil do školy, se mu stala osudnou, neboť neuspěl při skládání zkoušek potřebných pro získání výučního listu, škola mu nepovolila opakování ročníku, a protože mu v té době bylo už více než 18 let, musel ze zařízení odejít. V současné době je plně zaměstnaný, bydlí v bytě u matky a vede samostatný život, bez partnerky.

Náš rozhovor proběhl při krátkém setkání při jeho pracovní pauze, následně po tom, kdy mi odeslal vyplněný dotazník. Byl velmi vstřícný, vypadal dojatě, že mě vidí, a také se zdálo, že si velmi považuje toho, že jsem ho také oslovila. Vyprávěl o svém odchodu, že nechtěl věřit skutečnosti, že bude muset odejít, jak se cítil být sám, ztracený a bezradný, bylo mu nesmírně smutno a měl pocit, že další život nezvládne. S jednáním na úřadech mu pomohla sociální pracovnice a částečně babička, se kterou se také vídá. Práci si našel zcela sám. Tvrdí, že mu současný život vyhovuje.

Pátá klientka vyrůstala v DD se svým starším bratrem. V zařízení strávila 11 let. V domově prošla dlouholetým partnerským vztahem, který jí však zdaleka neposkytoval to, co by měl, neboť ze strany tehdejšího partnera na ni byly kladeny příliš vysoké požadavky. Tato skutečnost napomohla zhoršování psychického stavu klientky. Odcházela na vlastní žádost, nejprve do chráněného bydlení, ze kterého se po nějaké době přestěhovala k novému příteli, se kterým žije již 3 roky. V té době jsme o ni měli všichni velkou starost, ale žijí spolu spokojený život. Pracuje na plný úvazek, je spolehlivá a velmi pečlivá.

V tomto případě moje šetření proběhlo výhradně dotazníkovou formou. Reagovala velmi mile, odpověděla na všechny mnou formulované otázky. Při čtení jejích odpovědí v dotazníku jsem si znovu uvědomila, jak je přechod z instituce do běžného života pro klienty – bývalé klienty těžký. Navzdory tomu, že klientka odcházela na vlastní žádost

a měla již v té době partnera, který jí byl oporou, nevzpomíná na toto období vůbec hezky. Na místo těšení se na nový život řešila spíše smutek po kamarádech a vychovatelích. Vyjádřila se, že než si zvykla, že nepatří do žádné instituce, ve které by se někomu zodpovídala, trvalo jí to více než půl roku.

Šestá klientka opustila dětský domov relativně nedávno, po dosažení vzdělání, potřebného k tomu, aby mohla uspět na trhu práce. O nejužší biologické rodině téměř nemluví, stýká se jen se strýcem a tetou, kteří jsou již v pokročilém věku. Sourozence nemá. Zaměstnání si našla poměrně rychle, sama, a s hledáním nájemního bytu jí pomohla vychovatelka. Odešla s hmotným vybavením a všemi svými osobními věcmi do garsoniéry, kam se jí všechny věci sotva vejdu. Přesto je nyní už velmi spokojená.

Odpovědi na mé otázky jsem od ní dostala kombinovanou formou – ochotně mi vyplnila a elektronicky odeslala dotazník, a následně jsme se sešly v kavárně, abychom si u kávy a zákusku mohly popovídat nejen o tématech mého šetření. Její odpovědi jsem si s jejím svolením zapisovala. Svěřila se mi, že při odchodu ji provázal obrovský strach z budoucnosti. Měla pocit, že se nebude mít na koho obrátit (navzdory tomu, že jí v domově vychovatelé i sociální pracovníce nabízeli pomoc a ujišťovali, že může kdykoliv přijet za svými kamarády), s kým sdílet své starosti, komu se svěřit. Tento stav podle jejího tvrzení trval více než tři měsíce. Pak si v zaměstnání zvykla, našla kamarádky, a dnes žije zcela samostatný život.

Rozdělení respondentů jsem seřadila v tabulce č.2.

RESPONDENTI	VĚK	POHLAVÍ
č.1	30	žena
č.2	33	žena
č.3	31	žena
č.4	24	muž
č.5	28	žena
č.6	27	žena

Tabulka č.2. - Rozdělení respondentů

7 Výstupy

Vyhodnocení mnou iniciovaných rozhovorů a dotazníků jsem provedla pomocí tabulky a přiřazování jednotlivých kódů k informacím, a výsledek byl nesmírně překvapivý. Výstupy jsem se pokusila zformulovat v následujících podkapitolách. Na základě otevřeného kódování rozhovorů s respondenty vznikly tyto kategorie neboli kategorie:

1. Rodina nefunguje
2. Vztah k dětskému domovu
3. Odchod z dětského domova byl vždy traumatizující

7.1. Analýza výsledků výzkumného šetření

K analýze posloužila data, která jsem sesbírala z polostrukturovaných rozhovorů respondentů, které tvoří bývalí klienti dětského domova v Sedloňově.

7.1.1 Rodina nefunguje

Ze všech uvedených odpovědí týkajících se tématu rodiny jasně vyplývá, že pouze jeden z respondentů měl (a pokud vím, nikdo jiný opravdu dosud nemá) kontakt se svou nejužší biologickou rodinou, všichni se potkávali pravidelně pouze se sourozenci, kteří byli ve všech případech umístění ve stejném zařízení. Jak moc bylo pro ně těžké přijmout fakt, že rodiče nestojí o to, aby se vrátili zpět domů, by jistě bylo zajímavým tématem jiné diplomové práce. Pravdou však bohužel zůstává, že má-li některý z nich kontakt s příbuznými, jedná se většinou o prarodiče, nebo o strýce či tety. Velmi překvapivé je podotknutí jedné z respondentek, že je ráda za to, že žádný kontakt s rodiči neměla. Subjektivně s ní hluboce souhlasím, neboť jsem sama byla mnohokrát svědkem toho, jak po občasném pobytu doma zažívají děti jakousi regresi v názorech, mechanismech chování a vyjadřování. Bylo pro mě velkým (a milým) překvapením, že si respondenti ve svém dospělém životě uvědomují, že jejich kořeny reprezentované biologickou rodinou jsou nezdravé, a žijí svůj spokojený život se svými partnery a dětmi, o které se, pokud vím, pečlivě starají.

Z rozhovorů vyplynula vzpomínka na úskalí, které se s pobytem dětí v dětských domovech v kontextu mnou prováděného šetření ukazuje jako docela zásadní. Všichni vzpomínají na fakt, že se vychovatelé u jejich skupiny nepravidelně střídali. Děti tak vlastně nevěděly, kdy o ně bude pečovat právě ten vychovatel, ke kterému mají důvěru a citovou vazbu. Slyšela jsem z několika úst, že to v nich často způsobovalo pocity smutku a beznaděje, že právě když je nejvíce potřeba, má onen vychovatel zasloužené volno. Mám také osobní a velmi intenzivní zážitek, když se mě jeden ze svěřených klientů ptal, proč jsem odpoledne s ním v dětském domově, a nejsem doma se svými syny. Přiznám se, že to byl jeden z důvodů, proč jsem nakonec toto zaměstnání opustila.

Okruhem se zde opět dostáváme, k již výše zmíněnému tématu, souvisejícímu s nefungující rodinou a ústavní výchovou, kterým je nedostatek nebo absence životních vzorů u prepubertálních a pubertálních klientů. Málokterý z nich dnes má svůj životní cíl a zná cestu, po které je třeba jít, aby ho dosáhl. Život v komunitě, kdy bohužel mnohdy je hlavní zásadou „nevyčnít z řady“, ovlivní myšlení i postoj k budoucnosti jistě na celý život. Jsem hluboce přesvědčena o tom, že všichni vychovatelé mají tendenci své svěřené klienty povzbuzovat k co možná nejvyšším výkonům, a z vlastní praxe vím, že mnohdy házejí pověstný hrách na zeď. Zde je také onen široký prostor pro vznik citové deprivace, neboť někteří jedinci by chtěli svůj život směřovat jinak, ale z důvodu snadnějšího přežití ve skupině nedělají to, co by třeba chtěli.

Nezodpovězenou otázkou zde zůstává, zda by ti dnes už dospělí jedinci, kdyby tehdy věděli, co vědí dnes, uměli se svým životem naložit lépe, jinak, než nakládají nyní. Z mých rozhovorů s nimi je zřejmé, že ani oni sami nevědí. Většina z nich však má subjektivní pocit, že měli mnoho šancí objektivně na život své biologické rodiny nahlédnout, a v mnohých případech ji vyhodnotili jako pro ně natolik nepřijatelnou, že se k rodině dodnes zpět nevracejí a nemají o ní ani žádné informace.

7.1.2 Vztah k dětskému domovu

Ve všech případech respondenti – bývalí klienti odpověděli, že dosud mají kladný vztah k zařízení, ve kterém vyrůstali, a k vychovatelům, kteří je na jejich cestě životem provázeli. Mohu potvrdit, že mnozí se do zařízení vrací, aby navštívili vychovatele či kamarády, mnohdy přijíždějí s nápadem na prázdninovou aktivitu, kterou pro děti uspořádají, přivezou dárky, a jsou mladším dětem vzory a kamarády. Tato skutečnost mě

velmi těší. Také musím zcela objektivně podotknout, že všichni mí bývalí kolegové – klíčoví vychovatelé – jsou v kontaktu se svými bývalými svěřenými klienty, pokud o kontakt oni sami stojí. Zde se oklikou opět dostáváme k tomu, že někteří dnes již dospěli se stydí za svůj pobyt v dětském domově, ačkoliv se o něj ani v nejmenším nezasloužili, a tak obrazně řečeno spálili mosty a k minulosti se nevracejí.

V rozhovorech se také objevily názory respondentů, že mají pocit, že výchova dětí mimo instituci je rozhodně přínosnější. Děti si z dětských domovů odnášejí návyk, že je o ně pečováno, nemusejí se o nic zásadního starat, a nechtějí-li, nemusejí o sobě vlastně ani rozhodovat. Výchovné skupiny v dětských domovech nemohou fungovat jako běžné rodiny, a to z nejrůznějších důvodů – ekonomických, organizačních, zákonných. V běžné výchovné skupině je umístěno 6–8 dětí, které má na starost vždy jeden vychovatel, který se v průběhu dne stará o přípravu do školy, vyplnění volného času, vštěpování základních sebeobslužných a pracovních návyků, o sociální vztahy ve skupině atd. V běžné rodině nebývá tolik dětí a na jejich výchově se ve stejný čas podílejí oba rodiče, případně prarodiče, takže je prostor i pro sdílení koníčků, individuální práci a podobně.

Zde si dovolím opět jednu velmi osobní poznámku. Jak jsem již výše uvedla, v dětském domově již nepracuji, ale s bývalými kolegy i klienty udržuji stále velmi úzký vztah, do domova za dětmi často jezdím a troufám si tvrdit, že mě rády vidí. Vím tedy, že se v domově „stále něco děje“. Od nejrůznějších kulturních či sportovních akcí přes nejrůznější soutěže, milé návštěvy, přednášky či školení, až po terapeutické dílny spojené s výtvarným či pohybovým projevem. To jsou přesně ty podněty, na které respondenti velmi rádi vzpomínají. Při rozhovorech jsme často došli až například ke společně stráveným Vánocům a množství dárků, které děti každoročně dostanou. Všichni respondenti do jednoho vzpomínají spíše na to, že se jim podařilo připálit kapra na Štědrovečerní večeři, že se u stromečku zpívaly koledy, společně peklo cukroví, že Vánoce byly i v dětském domově krásně magické a sváteční, a nikdo nevzpomínal na to, že dostal nový telefon nebo tablet. Všichni měli v paměti spíše zážitky než hmotně podložené události. I to podle mého názoru kladný vztah klientů k zařízení, ve kterém vyrůstají, ovlivňuje.

7.1.3 Odchod z dětského domova byl vždy traumatizující

Jak jsem už výše několikrát uvedla, na blížící se odchod ze zařízení jsou klienti průběžně soustavně připravováni. Když však ten okamžik opravdu nastane, je to pro všechny zúčastněné těžká situace. Dosud jsem se domnívala, že klientům, odcházejícím z dětských domovů, nejvíce schází byt a hmotné vybavení. Hluboce jsem se mýlila. Až teprve nyní vidím, že se ve velké většině shodli v tvrzení, že jim nejvíce chyběl pocit jistoty a sociální kontakty. Lze-li vůbec toto zjištění porovnat s dětmi z rodin, opouštějícími rodný dům, vychází mi jednoznačně, že nejistota klientů opouštějících dětské domovy pramení z faktu, že se opravdu nemají kam vrátit, neboť jejich postel bude (bohužel) brzy obsazena jiným dítětem, potřebujícím pomoc.

Každý z odchodů respondentů probíhal pochopitelně jinak. Je nutné zde uvést, že pomoc s hledáním bytu a zaměstnání je při jejich odchodu samozřejmostí, stejně jako hmotný dar v podobě částečného vybavení – nádobí, peřiny apod. Pravdou také zůstává fakt, že někteří klienti (zejména ti, kteří se svými finančními prostředky a svěřenými věcmi nezacházeli právě hospodárně) mají pocit, že je stát prostřednictvím DD povinen je vybavit do života zcela a důkladně, a jejich prozření při odchodu bývá velmi emotivní.

Všichni bývalí klienti, kteří se účastnili různých kurzů směřujících k dosažení samostatnosti, je podle mého očekávání dnes oceňují, navzdory tomu, že je mnohdy navštěvovali s nevolí a neochotou. Někteří však bohužel ve správný čas nezvládli aplikovat své na kurzech nabyté vědomosti do praxe, v mnohých situacích si pak nevěděli rady, ačkoliv byli po celou dobu dospívání na odchod a nutnost postarat se o sebe připravováni.

7.2 Odpovědi na výzkumné otázky

V této kapitole si odpovím na výzkumné otázky. Švaříček a Šed'ová říkají, že výzkumné otázky tvoří jádro každého výzkumu a představují další zúžení a konkretizování výzkumného procesu. (Švaříček, Šed'ová, 2007)

7.2.1 Jsou děti dostatečně připraveny na odchod z DD?

Z výše uvedených závěrů jasně vyplývá, že ačkoliv jsou klienti průběžně na odchod z dětského domova soustavně a dlouhodobě připravováni, nikdo z nich se bezprostředně po opuštění instituce necítil komfortně. Připravenost v materiální rovině lze naplánovat,

jde také o elementární a zákonně povinnou pomoc, kterou musí instituce klientům poskytnout. Se sociálními vztahy a pocitem jistoty však bohužel nikdo nikomu pomoci nedokáže. Klienti – bývalí klienti dětských domovů (stejně jako jiných institucí) jsou oproti dětem z fungujících rodin v obrovské nevýhodě, kterou jim uspokojení veškerých materiálních potřeb nikterak nekompensuje. Mnohem více by potřebovali jistý dozor, člověka, na kterého by se v případě potřeby rady či pomoci mohli obrátit, ale zároveň takového, ke kterému by měli důvěru.

Dětský domov je ze zákona povinen udržovat jeden rok po odchodu s bývalým klientem dětského domova kontakt a být mu nápomocen. Málakterý z klientů však tuto možnost využije. Někdo odchází hrdě, s pocitem, že žádnou pomoc nebude potřebovat, a jiný se zase za svou nevědomost a neschopnost orientovat se v životě mimo instituci stydí. I z vlastní zkušenosti vím, že se bývalí klienti ostýchají požádat o radu či pomoc. Také je třeba objektivně uvést, že po odchodu klienta z dětského domova bývá jeho místo bohužel velmi rychle zaplněno jiným potřebným dítětem, a tak na starosti s dospělým, který již žije samostatný život, má v daném zařízení málokdo čas a potenciál.

7.2.2 Kdo pomáhá dětem s jejich orientací v nové životní etapě?

V této oblasti byly odpovědi klientů nejednotné. Ti z nich, kteří měli možnost žít samostatně v pronajatém bytě, příliš velkou pomoc nevyžadovali, neboť byli zvyklí se o sebe sami postarat. I dnes si vědí v mnoha životních situacích rady. Naproti tomu ti klienti, kteří veškerý svůj čas strávený v instituci strávili přímo v zařízení, se cítili být opuštěni, nejistí a bezradní. V mnohých případech jim je oporou partner, jen v malé části rodina nebo její část. Nejužší rodina se v jejich odpovědích na přímo takto položenou otázku nevyskytovala. Překvapilo mě, že mnohý z nich si uvědomil pomoc ze strany zařízení (sociální pracovnice, vychovatelé) až při našem rozhovoru.

S touto otázkou také bezprostředně souvisí také schopnost vést partnerský život bývalých klientů dětských domovů. Pravdou je, že jsem se nesetkala s jediným klientem, který by o vážný vztah (a pocit, že ho má někdo rád) nestál. Avšak někteří z nich, vychováni v instituci, z rodinného prostředí a vztahů s rodinou obecně citově oploštělí, nabyli dojmu, že nejsou a nikdy nebudou v životě úspěšní, a mnohdy nejsou schopni včas rozpoznat kvalitu vztahu, který právě prožívají. Ti, kteří berou svůj pobyt v dětském domově jako celoživotní stigma, od navázaných partnerských vztahů očekávají víc, než mohou dostat, jsou na své okolí nároční, vyžadují neustálé ohledy. Navzdory tomu, že si

uvědomují, že je třeba nést odpovědnost za svůj život, hledají a chtějí stále něco jiného, lepšího, a výsledkem bývá, že zůstávají sami. Dívky – ženy, většinou ve snaze žít jiný, spokojenější život, partnery nacházejí, bohužel mnohdy jsou to spíše známosti na krátkou dobu. Vítězstvím je, je-li vztah trvalý a hluboký. Od partnerů vyžaduje jistě mnoho pochopení a trpělivosti. Pravdou však zůstává, že právě oni a případně jejich rodiny by bývalým klientům v životě po opuštění instituce mohli výrazně pomoci (a pomáhají).

7.2.3 Co je nejtěžší při odchodu z DD?

Všichni mnou oslovení klienti se shodli na skutečnosti, že největším úskalím jejich přechodu do samostatného života bylo zpřetrhání sociálních vazeb. Pocit, že někam a k někomu patří, je pro člověka tak důležitý, že jeho absence může zcela ovlivnit kvalitu života. Na „odchodové“ období vzpomínají všichni jako na období stresu a pocitu ztráty jistot. Jediný mnou oslovený klient – muž – vyjádřil svůj pocit zcela přesně (cituji) „jako když naopak tu svobodu ztrácíš“. Uvědomění si zodpovědnosti za svůj další život je dalším hlubokým prožitkem – že už jsou na světě pouze sami za sebe, nemají milující rodinu, na kterou by se mohli (nebo vůbec chtěli) obrátit, někteří mají pouze vnímavé partnery, se kterými se rozhodli jít životem společnou cestou a jiní nemají ani to. Z tohoto výsledku rozhovoru jsem měla nejhlubší a velmi intenzivně nepříjemný pocit.

Dalším bolestivým tématem odcházejících klientů je finanční gramotnost, nebo spíše negramotnost. Po dobu pobytu v DD nebyli nuceni k brigádám ani jinému samostatnému výdělku, neměli-li oni sami zájem, a nebyla-li jim placena produktivní práce při vykonávání odborného výcviku ve školách. S železnou pravidelností dostávali zákonem stanovené kapesné, se kterým hospodařili podle svého uvážení. Mnozí z nich přišli s návykem na kouření, mnozí návyk získali při pobytu v dětském domově, a velká část z obdrženého finančního obnosu pak padla na cigarety nebo tabák. O stravu a zajištění základních hygienických potřeb bylo vždy postaráno, stejně jako o oděvy a obuv, tak nemuseli mít pocit, že je třeba šetřit. Navzdory tomu, že jim byly vychovateli pravidelně opakovány zásady hospodaření s penězi a šetření vůbec, nebyli schopni (a ochotni) s penězi hospodárně zacházet. To se, bohužel, promítá i v jejich dalším životě, kdy si neumějí stanovit priority při nakupování, utrácejí za zbytečné věci a na nezbytné jim potom nezbyvají peníze. Ze zákona děti při odchodu dostanou 25 000 Kč a základní vybavení do bytu a jsou jim předplaceny dva první nájmy. Bohužel, mnohým klientům ani tato pomoc příliš nepomůže, neboť s vydělanými penězi správně nehospodaří.

Výsledky mnou iniciovaných rozhovorů jsem přehledně srovnala v následující tabulce:

	STYK S RODIČI	STYK SE ŠIRŠÍ RODINOU	VYUŽITÍ CVIČNÉHO BYTU	KONTAKT S DD	POMOC VYCHOVATELE/ SOC. PRACOVNICE	POMOC RODINY	POCIT SMUTKU	POCIT NEDOSTATEČNÉ PŘIPRAVENOSTI
1	NE, VLASTNÍ ROZHODNUTÍ	NE, VLASTNÍ ROZHODNUTÍ	ANO, PO CELOU DOBU STUDIÍ	ANO, INTENZIVNÍ	ANO	NE	NE	ČÁSTEČNĚ, POUZE V SOCIÁLNÍ ROVINĚ
2	NE, VLASTNÍ ROZHODNUTÍ	NE, VLASTNÍ ROZHODNUTÍ	ANO, PO CELOU DOBU STUDIÍ	ANO, NEPŘÍLIŠ INTENZIVNÍ	ANO	NE	ANO	ANO, POUZE VE HMOTNÉ ROVINĚ
3	NE, VLASTNÍ ROZHODNUTÍ	NE, VLASTNÍ ROZHODNUTÍ	ANO, PO CELOU DOBU STUDIÍ	ANO, NEPŘÍLIŠ INTENZIVNÍ	ANO	POUZE STARŠÍ SESTRY	ANO	ANO, V SOCIÁLNÍ ROVINĚ
4	ANO	ANO	ANO, POUZE 1 ŠKOLNÍ ROK	MÁLO INTENZIVNÍ	ANO	ANO	ANO	ANO, V SOCIÁLNÍ ROVINĚ
5	NE	ANO	NE	MÁLO INTENZIVNÍ	ANO	POUZE BRATRA	ANO	ANO, V SOCIÁLNÍ ROVINĚ
6	NE	ANO	ANO, POUZE 1 ŠKOLNÍ ROK	VELMI INTENZIVNÍ	ANO	NE	ANO	ANO, V SOCIÁLNÍ ROVINĚ

Tabulka č. 3. – Výstupy rozhovorů

8 Návrh opatření

Z výše uvedených údajů vyplývá, že by klienti – bývalí \klienti – dětských domovů nejvíce uvítali více informací a pomoc při zařizování praktických záležitostí. Tuto službu by bylo nutné legislativně podepřít a vymezit tak, aby vycházela nejen z aktuálních potřeb klienta, ale také ze spolupráce s dětským domovem, z případné spolupráce s biologickou rodinou, s organizacemi nabízejícími pomoc a podporu a v neposlední řadě s budoucími zaměstnavateli. Takovou roli by v mé představě mohl plnit jakýsi průvodce, kurátor, který by pomohl začlenit se klientům do běžného života okolní společnosti. Všichni z nich odešli z dětských domovů alespoň se základním materiálním vybavením a povinností státu, potažmo dětského domova, je také zajistit jim při odchodu adekvátní bydlení, ale většina byla bezradná v praktických otázkách hledání zaměstnání, zakládání bankovního účtu, vyřizování úředních záležitostí, případně kontaktu s úřadem práce apod.

Sociální odbory ve městech se touto činností sice zabývají, úřednice však málokdy mají dostatek času věnovat se dlouhodobě takovým klientům, kteří mnohdy ani nespádají do jejich oblasti působení, a o jejich práci v této sféře obecně také málokdo ví.

Domnívám se tedy, že zřízení takové zákonné pozice či instituce by mnohým odcházejícím klientům usnadnilo přechod do vlastního, dospělého života. Klient by byl se svým „průvodcem“ seznámen ještě nějaký čas před svým odchodem z domova, aby se mohli lépe poznat, spolu by průběžně pracovali na zařizení potřebných administrativních i osobních záležitostí, a z instituce by pak klient odcházel nejen připravený, ale i s pocitem, že se má na koho obrátit a není na všechno sám. Taková péče by dle mého názoru měla trvat minimálně 3 měsíce aktivně a 9 měsíců pasivně, na požádání či přání klienta. Aktivní forma by probíhala 1 měsíc ještě v zařízení a následné dva by přímo spolupracovali po odchodu do samostatného života.

Závěr

Diplomová práce je tvořena dvěma částmi. První teoreticky přibližuje dětské domovy jako takové, uvádí je do souvislosti s ostatními institucemi, popisuje práci vychovatelů a sociálních pracovníků a blíže se věnuje Dětskému domovu v Sedloňově. Výzkumná část se věnuje zjišťování odpovědí v otázkách kontaktu s biologickou rodinou, s institucí, ve které vyrůstali, a hlavně se dotazuje na odchod z dětského domova jako takový. V závěru navrhuji opatření, které by mohlo dospělým jedincům odchod z dětského domova významně usnadnit.

Po celou dobu, kdy jsem psala teoretickou část své diplomové práce, jsem se domnívala, že směřuji ke zjištění, že je odcházejícím s dětských domovů poskytována malá hmotná podpora, a že jediným řešením je najít jim byt a pomoci jim ho po omezenou dobu (přibližně půl roku) platit. Vzhledem ke skutečnosti, že všichni odcházející klienti mají zákonně zajištěné bydlení či ubytování, téměř všichni vyhodnocují svou situaci jako stresující ne v hmotné, ale převážně v sociální rovině. Nejvíce je trápila ztráta sociálních vazeb s kamarády a vychovateli, přišli o jistotu a pocit bezpečí a trpí pocitem ztráty ze zpretrhaných citových vazeb. S odchodem se zjevně nejlépe vyrovnaly právě ty klientky, které měly v minulosti možnost užívat onen pronajatý byt; ty také dokáží mnohem lépe žít v partnerském vztahu. Jak už jsem výše psala, osobní odpovědnost však není pro každého, a také všichni víme, že mnohdy přichází až s věkem, Ne všichni klienti také zůstávají v dětských domovech po dosažení plnoletosti, a tak nemají možnost si samostatné bydlení vyzkoušet.

Z mé práce tady jasně vyplývá, že péče v o děti odcházející z dětských domovů je v oblasti materiální zcela dostatečná. Sociální inteligence, mentální způsobilost, ochota k přizpůsobivosti a orientace ve společnosti je však bohužel velmi individuální záležitostí, a proto je někdy odchod z instituce snadnější, jindy náročnější. V práci poukazuji na to, že potřeby odcházejících jsou ve většině případů stejné. Domnívám se tedy, že jsem cíl své diplomové práce splnila.

Literatura

1. BENDL, Stanislav. *Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada, 2015. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-4248-9.
2. BĚHOUNKOVÁ, Leona. *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012. ISBN 978-80-87652-87-9.
3. BRISCH, Karl Heinz. *Bezpečná výchova: budování jisté vztahové vazby mezi rodiči a dětmi*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-0063-5.
4. BUBLEOVÁ, Věduna, VÁVROVÁ, Alena, VYSKOČIL, Filip, POKORNÁ, Pavla, LANDOVÁ, Tereza, FIŠEROVÁ, Veronika. *Základní informace o osvojení (adopci)*. Praha: SVP, spolek, 2018. ISBN 978-80-87455-29-6
5. FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: analýza příčin a možnosti ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada, 2009. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2781-3.
6. GULOVÁ, Lenka. *Sociální práce: pro pedagogické obory*. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3379-1.
7. HALÍŘOVÁ, Martina, SYCHROVÁ, Adriana, ed. *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2014. ISBN 978-80-7395-756-8.
8. HAMPLOVÁ, Dana. *Rodina a zdraví – jejich vzájemné souvislosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) v koedici se Sociologickým ústavem AV ČR, 2014. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-169-5.
9. HARTL, Pavel a Helena HARTLOVÁ. *Psychologický slovník*. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-303-x.
10. HELUS, Zdeněk. *Sociální psychologie pro pedagogy*. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1168-3.
11. HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

12. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-485-4.
13. HENDL, Jan. *Úvod do kvalitativního výzkumu*. Praha: Karolinum, 1999. ISBN isbn-80-246-0030-7.
14. JANDOUREK, Jan. *Sociologický slovník*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-535-0.
15. JANSKÝ, Pavel.. *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže (2., aktualizované a rozšířené vydání)*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-534-9
16. JEDLIČKA, Richard. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada, 2015. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-5447-5.
17. KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-383-3
18. KŘOVÁČKOVÁ, Blanka a Martin SKUTIL. *Pedagogický a psychologický slovník: terminologický slovník zaměřený na primární a preprimární vzdělávání*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-513-4.
19. LANGMEIER, Josef, Karel BALCAR a Jan ŠPITZ. *Dětská psychoterapie*. 3. vyd. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-710-7.
20. Maslow, Abraham H. *O psychologii bytí* (Vydání první). (Překlad Antonínová, H.) Praha: Portál 2014. (Originál vydán 1962) ISBN 978-80-262-0618-7
21. MATĚJČEK, Zdeněk. *Děti, rodina a stres: Vybrané kapitoly z prevence psychické zátěže u dětí*. Praha: Galén, 1994. ISBN 80-85824-06-x.
22. MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-08-7.
23. MATOUŠEK, Oldřich. *Ústavní péče*. Vyd. 2. přeprac. a rozš. Praha: Sociologické nakladatelství, 1999. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-85850-76-1.

24. MATOUŠEK, Oldřich. *Sociální služby: legislativa, ekonomika, plánování, hodnocení*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-310-9.
25. MATOUŠEK, Oldřich a Hana PAZLAROVÁ. *Podpora rodiny: manuál pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0697-2.
26. MIOVSKÝ, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada
27. ORVIN, George H. *Dospívání: kniha pro rodiče*. Praha: Grada, 2001. Pro rodiče. ISBN 80-247-0124-3.
28. PELIKÁN, Jiří. *Hledání těžiště výchovy*. Praha: Karolinum, 2007. ISBN 978-80-246-1265-2.
29. PESSO, Albert, Diane BOYDEN-PESSO a Petra WINNETTE. *Úvod do Pessu Boyden System Psychomotor: PBSP jako terapeutický systém v kontextu neurobiologie a teorie attachmentu*. Praha: Sdružení SCAN, 2009. ISBN isbn978-80-86620-15-2.
30. SOBOTKOVÁ, Irena. *Psychologie rodiny*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-559-8.
31. ŠVAŘÍČEK, R. a K. ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
32. ŠVAŘÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0644-6.
33. The effects of early social-emotional and relationship experience on the development of young orphanage (2009) [online]. National Institutes of Health Public Access
34. ÚLEHLA, Ivan. *Umění pomáhat: učebnice metod sociální praxe*. Vyd. 3., v Sociologickém nakladatelství (SLON) 2. Praha: Sociologické nakladatelství, 2005. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-36-9.

Legislativa

563/2004 Sb. Zákon o pedagogických pracovnících. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 09.02.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-563>

109/2002 Sb. Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

438/2006 Sb. Vyhláška, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních. *Zákony pro lidi – Sbírka zákonů ČR v aktuálním konsolidovaném znění* [online]. Copyright © AION CS, s.r.o. 2010 [cit. 14.02.2022]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-438>

Webové stránky

1. [Analýza dat v kvalitativním výzkumu \(muni.cz\)](https://is.muni.cz/el/1451/jaro2014/d011/um/Analiza_dat_v_kvalitativnim_vyzkumu.pdf) [online]. Dostupné z https://is.muni.cz/el/1451/jaro2014/d011/um/Analiza_dat_v_kvalitativnim_vyzkumu.pdf. [cit. 21.10.2022].

2. DEJME DĚTEM ŠANCI o.p.s. DEJME DĚTEM ŠANCI o.p.s. [online]. Copyright © 2011 [cit. 25.05.2021]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/3/o-nas>

3. Cíle a vize | Salesiánský klub mládeže, z. s. Centrum Don Bosco. [online]. Copyright © 2011 [cit. 25.05.2021]. Dostupné z: <http://www.dozivota.cz/o-nas/co-delame>. [online]. Dostupné z: <https://www.spoludetem.cz/>

4. HOUFKOVÁ, Kateřina. *Možnosti podpory dětí při odchodu z ústavní výchovy* [online]. Brno, 2016 [cit. 2022-09-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/956ico/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. et Mgr. Karel Červenka, Ph.D.

5. JEHLIČKOVÁ, Natálie. *Osamostatňování klientů po ukončení ústavní výchovy* [online]. Hradec Králové, 2019 [cit. 2022-09-15]. Dostupné z:

<https://theses.cz/id/fqge3t/>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.

6. Kdo jsme. *Dětský diagnostický ústav* [online]. Copyright © [cit. 31.05.2021]. Dostupné z: <http://www.ddu-hk.cz/kdo-jsme>

7. KOPLOVÁ, Lenka. *Faktory ovlivňující život dětí se zkušeností s institucionální výchovou* [online]. Olomouc, 2021 [cit. 2022-09-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/8nkyb3/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Miluše Hutýrová, Ph.D.

8. Kvalitativní výzkum, zpracování kvalitativních dat, kódování - Blog (petrafejtкова.cz) [online]. Dostupné z <http://petrafejtкова.cz/blog> [cit. 21.10.2022].

9. Legislativa a systém sociálně-právní ochrany. Průvodce [online]. Copyright © [cit. 05.02.2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/legislativa-a-system-socialne-pravni-ochrany>

10. Naše poslání – Nadace Terezy Maxové. *Nadace Terezy Maxové* [online]. Dostupné z: <https://www.nadaceterezymaxove.cz/o-nadaci/nase-poslani/> 25.5.2021

11. O NADAČNÍM FONDU: Nadační fond Klausových. *Nadační fond Klausových* [online]. Copyright © Nadační fond manželů Livie a Václava Klausových, 2004 [cit. 25.05.2021]. Dostupné z: <http://nadacnifondklausovych.cz/O-NADACNIM-FONDU/>

12. [online]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

13. [online]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/analyticka-cast>

14. [online]. Copyright © 2021 eStránky.cz [cit. 12.02.2022]. Dostupné z: <https://psychology.estranky.cz/clanky/psychologie/zakladni-pojmy/deprivace.html>

15. Rodina – Sociologická encyklopedie. [online]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Rodina> 8.2. 2022

16. Sbíрка na stipendia znevýhodněným studentům | Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové. *Výbor dobré vůle – Nadace Olgy Havlové* [online]. Copyright © 2014 by Výbor

dobré vůle [cit. 25.05.2021]. Dostupné z: <https://www.vdv.cz/clanky/vzdelavani/sbirka-na-stipendia-znevychodnenym-studentum/>

17. Sociální služby. Charita Česká republika [online]. Copyright © 2022 Charita Česká republika [cit. 21.02.2022]. Dostupné z: <https://www.charita.cz/jak-pomahame/Doma/socialni-sluzby/>

18. STOUPALOVÁ, Nikol. Možnosti podpory mladých dospělých odcházejících z ústavní výchovy [online]. Brno, 2021 [cit. 2022-09-15]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/95vl43/>. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce doc. PhDr. Dana Knotová, Ph.D.

19. Teorie motivace podle Maslowa | Mentem.cz. Trénink mozku a paměti efektivně | Mentem.cz [online]. Dostupné z: <https://www.mentem.cz/blog/teorie-motivace/> 5.2.2022

Seznam příloh

PŘÍLOHA A – základní otázky k rozhovoru

PŘÍLOHA B – ukázka rozhovoru

Příloha A – základní otázky k rozhovoru

Jak dlouho jsi z DD pryč?

V kolika letech jsi opustil/a DD?

Od kolika let jsi byla/a v DD?

Měl/a jsi kontakt s rodinou na DD?

Jaký byl odchod z DD?(Musel/a jsi odejít z důvodu let, svého rozhodnutí, rozhodnutí vedení DD....)

Máš ještě nějaké kontakty s dětským domovem?

Jsi v kontaktu s některými dětmi z DD?

Měl/a jsi někoho, kdo ti podal pomocnou ruku?

Máš kontakt s rodinou?

Kam jsi šel/šla?

Máš pocit, že jsi byl/a dobře připraven/a na odchod z DD?

Co byla největší slabina při odchodu z DD?

Co by ti nevíce pomohlo?

Příloha B – ukázka rozhovoru

Jak dlouho jsi pryč z dětského domova? „asi 3 a půl roku.“

V kolika letech jsi opustil/a DD? „Když jsem dodělala školu, ve 25 letech.“

Od kolika let jsi byla/a v DD? „Zhruba od 7 let.“

Měl/a jsi kontakt s rodinou na DD? „V DD jsem byla od mala se svými 3 bratry. Několik roků jsme s jezdili domů k matce, ale po pár letech jsme přestali.“

Proč? „Nechtěli jsme a matka o nás přestala jevit zájem. Matka se po pár letech ozvala, když jí byl odebrán i nejmladší brácha. Časem byl umístěn do stejného domova, díky tomu, aby byla rodina společně. Od té doby žádný kontakt nebyl. Před pár lety otec umřel, matka se ozvala asi před rokem, aby navázala kontakt.“

A chtěla jsi s ní kontakt obnovit? „Ne, v žádném případě. Nikdy ji neodpustím, že se do DD dostal i ten nejmladší bratr.“

Jaký byl odchod z DD? (Musel/a jsi odejít z důvodu let, svého rozhodnutí, rozhodnutí vedení DD ...) „Z domova jsem odešla po dostudování. Během studování na VŠ a VOŠ jsem s holkama z domova bydlela na studentském bytě, kde jsme se naučily o sebe postarat. Bylo to moc fajn“

Máš ještě nějaké kontakty s dětským domovem? „Během pandemie COVID-19 jsem pomáhala jako dobrovolník v dětském domově. S některými tetami ano, pokud se někde potkáme, vždy se zapovídáme. Na domov jezdím někdy i na návštěvy dětí. S některými tetami si přejeme k narozeninám, svátkům i Vánocům. Jsem členkou Pionýrské skupiny, pořádáme letní dětské tábory, kde jezdím jako vedoucí, a i děti z domova jezdí k nám na tábor.“

Jsi v kontaktu s některými dětmi z DD? „Ano, v domově jsem si našla kamarádky do života. Společně se navštěvujeme.“

Měl/a jsi někoho, kdo ti podal pomocnou ruku? „Ano, se stěhováním mi pomohla jedna teta a její rodina.“

Máš kontakt s rodinou? „S bráchama, jen někdy. Všichni jsme pryč z dětského domova. Občas si zavoláme nebo napíšeme.“

Kam jsi šel/šla? „Šla jsem do velkého města. Našla jsem si tam sama práci a bydlení.“

A kde jsi bydlela? „Rok jsem bělala ve sdíleném bydlení, byly tam menší náklady na nájem. Potom jsem si našla samostatnou garsonku a teď se těším na společný bydlení se svým přítelem.“

Máš pocit, že jsi byl/a dobře připraven/a na odchod z DD? „Díky studentskému bytu ano. Víím, že ale třeba u nás v domově, když byla další možnost bytu na zkoušku – nikdo to nezvládnul. Práci a bydlení jsem si hledala před ukončením školy. Chodila jsem na brigády, takže jsem se naučila i hospodařit s penězi a postarat se sama o sebe. To samostatné bydlení bylo opravdu super a moc mně to pomohlo.“

Co byla největší slabina při odchodu z DD? „Samota. V domově i na bytě jsem byla zvyklá na každodenní kontakt s někým a v domově a na spoustu lidí – dětí nebo tet a strejdů, se kterými jsme řešili každodenní věci. Jako starší jsem pomáhala i tetám s mladšími dětmi. Najednou jsem zůstala sama. Iv tom sdíleném bydlení jsem se s nikým moc nevidala.“

Co by ti nejvíce pomohlo? „Finanční a hmotná podpora – drobnější výbava do bydlení. Kdybych si častokrát nějakou tu výbavu nepřála k Vánocům, tak skoro nic nemám. Tety nám říkaly ať si přejeme výbavu a bylo to super.“

A, jakou další pomoc bys přivítala? „Asi ještě, abych se mělo kozo zeptat, co mám kde zařídit a další rady. Naštěstí mám kontakty s tetami a ty moc hodně radily.“